

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α) ΕΙΣΑΓΩΓΗ-«ΤΟ ΘΕΜΑ».....	
σελ. 3	

Β) ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Κεφάλαιο 1: Τύπος

Α) Έννοια του τύπου.....	
..... 3	
Β) Ελευθερία του τύπου.....	
.... 5	

Κεφάλαιο 2: Το δικαίωμα της προσωπικότητας..... 7

Κεφάλαιο 3: Τύπος και προσωπικότητα. Διαπλοκή..... 9

3.1 Το δικαίωμα της προσωπικότητας ως περιορισμός της ελευθερίας του τύπου.....	10
3.2 Μη δικαιολογημένη επέμβαση του τύπου στην προσωπικότητα-δικαίωμα απάντησης.....	11
3.3 Από πού απορρέει η υποχρέωση επανόρθωσης.....	11
3.4 Συνταγματική και νομοθετική θεμελίωση της υποχρέωσης επανόρθωσης.....	14
3.5 Η υποχρέωση επανόρθωσης αποτελεί περιορισμό της ελευθερίας του τύπου;.....	14
3.6 Η υποχρέωση επανόρθωσης δια του τύπου πριν την αναθεώρηση του 2001-ανάγκη αναθεώρηση.....	16
3.7 Η υποχρέωση επανόρθωσης δια του τύπου στο ισχύον Σύνταγμα(1975/1986/2001).....	17
3.8 Φορείς της αξίωσης προς επανόρθωση.....	20
3.9 Υπόχρεοι προς επανόρθωση.....	
... 22	

3.10 Πεδίο εφαρμογής της υποχρέωσης επανόρθωσης.....	22
3.11 Δημοσιεύματα καλλιτεχνικής, επιστημονικής ή άλλης κριτικής.....	23
3.12 Έκταση του κειμένου της επανόρθωσης.....	24
3.13 Δικαίωμα άρνησης της επανόρθωσης.....	24
3.14 Μη αιτιολογημένη άρνηση επανόρθωσης.....	26
3.15 Τυπικές προϋποθέσεις της καταχώρισης της απάντησης	27
3.16 Νέο δημοσίευμα που θίγει και πάλι το ίδιο πρόσωπο.....	28
3.17 Υποχρέωση επανόρθωσης στη Ραδιοτηλεόραση.....	29
3.18 Γενική εφαρμογή.....	30
3.19 Θεσμική εφαρμογή(δικαίωμα της προσωπικότητας-θεσμός της δημοσιότητας).....	31
<u>Κεφάλαιο 4</u>	
4.1 Συμπέρασμα.....	32
4.2 Περίληψη στα Ελληνικά.....	33
4.3 Περίληψη στα αγγλικά.....	34

Γ) ΠΙΝΑΚΑΣ

NOMOLOGIAS..... 34

Δ)

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ.....

49

Ε)

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....

50

Α) ΕΙΣΑΓΩΓΗ-«ΤΟ ΘΕΜΑ»

Θέμα της προκείμενης εργασίας είναι η υποχρέωση επανόρθωσης δια του τύπου σε περίπτωση ανακριβούς δημοσιεύματος. Η εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μαθήματος των Συνταγματικών δικαιωμάτων και τα διάγραμμα της βασίζεται κυρίως στη γενική θεωρία των Συνταγματικών δικαιωμάτων του έργου του διδάσκοντος καθηγητή. Αρχικά, εξετάζεται η έννοια του τύπου -προκειμένου να προσδιοριστεί το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 14 του Συντάγματος-και το δικαίωμα της ελευθεροτυπίας, εν συνεχεία το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και τελικά τίθεται το ζήτημα της διαπλοκής τους . Το «θέμα» της εργασίας(η υποχρέωση επανόρθωσης δια του τύπου) δε συνιστά περιορισμό της ελευθεροτυπίας αλλά στοχεύει στην άρση της προσβολής της προσωπικότητας του θιγέντος. Αφού παρέχονται κάποιες γενικές πληροφορίες για την εν λόγω υποχρέωση του τύπου(συνταγματική και νομοθετική θεμελίωση, υπόχρεοι προς επανόρθωση, έκταση περιορισμού κ.ά), εξετάζεται στο πλαίσιο της γενικής και θεσμικής εφαρμογής. Στο τέλος υπάρχει συμπέρασμα, περίληψη και πίνακας νομολογίας.

Β) ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Κεφάλαιο πρώτο

ΤΥΠΟΣ

Α. Έννοια του τύπου

Όπως παρατηρούμε ο συνταγματικός νομοθέτης δε δίνει κάποιο ορισμό για τον «τύπο». Η λέξη τύπος παράγεται από το ρήμα τύπτω, που σημαίνει κτυπώ. Τύπος γενικότερα σημαίνει το αποτύπωμα, το ίχνος. Ο όρος υπό το ισχύον Σύνταγμα

χρησιμοποιείται με 2 έννοιες: την υποκειμενική και την αντικειμενική.¹ Σύμφωνα με την υποκειμενική έννοια, τύπος είναι το υποκείμενο της παραγωγής των εντύπων. Μ' αυτό το νόημα χρησιμοποιείται ο όρος «τύπος» στο άρθρο 14 παρ. 2 του Συντάγματος όπου ορίζεται ότι ο τύπος είναι ελεύθερος. Όσον αφορά στην αντικειμενική έννοια, την οποία χρησιμοποιεί το Σύνταγμα στο άρθρο 14 παρ. 1 (τύπος ως μέσο έκφρασης ιδεών) τύπος είναι το προϊόν του τύπου με υποκειμενική έννοια. Επομένως αν σύμφωνα με την υποκειμενική έννοια τύπος είναι η εφημερίδα, το περιοδικό κ.λ.π. κατά την αντικειμενική έννοια τύπος είναι το φύλλο εφημερίδας, το τεύχος του περιοδικού κ.λ.π.

Σύμφωνα με την αντικειμενική έννοια ο τύπος συντίθεται από τα εξής χαρακτηριστικά: α) τύπος είναι το υλικό αντικείμενο, το προϊόν. Λέγοντας όμως υλικό αντικείμενο δεν εννοούμε μόνο το χαρτί αλλά οποιαδήποτε ύλη, όπως για παράδειγμα το δέρμα. β) Αυτό το υλικό αντικείμενο θα πρέπει να έχει παραχθεί από μέσο μαζικής παραγωγής, χωρίς να μας ενδιαφέρει ο αριθμός των τελικά παραχθέντων προϊόντων. Επομένως δεν εντάσσονται στην προστασία του άρθρου 14 του Συντάγματος τα χειρόγραφα, δεδομένου ότι η πηγή παραγωγής δεν έχει την ικανότητα τύπωσης μεγάλου αριθμού όμοιων αντιτύπων. γ) Αδιάφορη είναι επίσης και η συγκεκριμένη ειδική μέθοδος παραγωγής. Εκείνο που μας ενδιαφέρει μόνο είναι η δυνατότητα μαζικής αναπαραγωγής. δ) Η μορφή του περιεχομένου του εντύπου μας είναι, επίσης, αδιάφορη. Ο μόνος περιορισμός είναι ότι για να πρόκειται περί τύπου θα πρέπει το περιεχόμενο αυτό να γίνεται άμεσα αντιληπτό με την αίσθηση της όρασης. Επομένως στην έννοια του τύπου υπάγονται τα κείμενα, οι φωτογραφίες και εν γένει οι παραστάσεις. Αντίθετα, δεν υπάγονται στην έννοια του τύπου οι αποτυπώσεις ήχων ή οι κασέτες μαγνητοφώνων γιατί σε αυτές τις περιπτώσεις δεν υπάρχει αναμετάδοση εικόνας² ε) Προκειμένου αυτό το υλικό αντικείμενο να συνιστά τύπο πρέπει να περιέχει μήνυμα του οποίου να επιδιώκεται η διάδοση. Στο πεδίο εφαρμογής, λοιπόν, του αρ. 14 του Συντάγματος εντάσσεται κάθε έντυπο το οποίο ενσωματώνει έκφραση γνώμης.

Ορισμός της έννοιας του τύπου δίνεται επίσης και στο αρ. 1 εδ.1 του α.ν 1092/1938 "περί τύπου": «Τύπος και έντυπο, εφ' ων εφαρμόζονται οι διατάξεις του

¹ Βλ. Δημητρόπουλος Α, Συνταγματικά Δικαιώματα, Ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, Αθήνα 2005,σελ 237επ.

² Βλ. πάντως Δαγτόγλου, ατομικά δικαιώματα, 1989, σελ 472: "Έντυπο είναι κάθε κείμενο, κάθε όχι απλώς διακοσμητική εικαστική παράσταση, κάθε εγγραφή μουσικού έργου με κείμενο ή επεξηγήσεις και κάθε ηχητικό αποτύπωμα απλού ή μελωδικού λόγου...διάδοση"

νόμου τούτου είναι παν ό,τι εκ τυπογραφίας ή οιουδήποτε άλλου μηχανικού ή χημικού μέσου παράγεται εις όμοια αντίτυπα και χρησιμεύει εις πολλαπλασιασμόν ή διάδοσιν χειρογράφων, εικόνων, παραστάσεων μετά ή άνευ σημειώσεων ή μουσικών έργων μετά κειμένου ή επεξηγήσεων ή φωνογραφικών πλακών» Όπως παρατηρούμε, σ' αυτό τον ορισμό ταυτίζεται (όχι ορθά κατά τον Κονταξή³) η έννοια του τύπου με την έννοια του εντύπου. Η τελευταία όμως αυτή έννοια είναι περιορισμένη και αναφέρεται μόνο στις εφημερίδες και τα έντυπα πολιτικού περιεχομένου. Αντίθετα, τόσο στο άρθρο του συγκεκριμένου νόμου, όσο και στο Σύνταγμα, ο όρος "τύπος" πρέπει να νοηθεί με την ευρύτερη δυνατή έννοια.

B. Ελευθερία του τύπου

Η κατά το άρθρο 14 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος ελευθερία του τύπου έχει διττή φύση: αποτελεί ατομικό δικαίωμα και συγχρόνως θεσμική εγγύηση⁴. Ακριβώς σ' αυτό το σημείο επιβεβαιώνεται η αρχή της ταυτόχρονης κατοχύρωσης δικαιώματος και θεσμού που ισχύει στο Σύνταγμά μας. Ως ατομικό δικαίωμα κατοχυρώνεται στην παρ. 1 που ορίζει ότι: «Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του, τηρώντας τους νόμους του κράτους». Αυτή είναι η ενεργητική πλευρά του ατομικού δικαιώματος(που ως τέτοιο υπόκειται μεν στους περιορισμούς του Συντάγματος, είναι όμως απαλλαγμένο από νομικά καθήκοντα) η οποία συμπληρώνεται από το δικαίωμα της πληροφόρησης δια του τύπου το οποίο πηγάζει από το αρ. 5 παρ 1 του Συντάγματος περί της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας. Από την άλλη πλευρά, η θεσμική εγγύηση κατοχυρώνεται στο αρ. 14 παρ. 2 που ορίζει ότι : « Ο τύπος είναι ελεύθερος ». Σκοπός αυτής της κατοχύρωσης είναι η εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου για πληροφόρηση. Ως θεσμική εγγύηση, λοιπόν, η ελευθερία του τύπου συνδέεται με νομικά καθήκοντα και προσανατολίζεται προς ορισμένους σκοπούς.

Περαιτέρω, η ελευθερία του τύπου ως ελευθερία δημοσίευσης πληροφοριών έχει θετικό και αρνητικό περιεχόμενο. Είναι ελευθερία δημοσίευσης και μη δημοσίευσης. Αντίκειται, επομένως, στην ελευθεροτυπία ο εξαναγκασμός σε δημοσίευση πληροφοριών ή άλλου είδους κειμένων.

³ Βλ. Κονταξής, Τύπος και δίκαιο, 1989, σελ. 148

⁴ Βλ. Καράκωστας, Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ., 23

Η ελευθερία του τύπου περιλαμβάνει τις εξής ειδικότερες κατηγορίες⁵: α) την ελευθερία συντάξεως, εκτυπώσεως, κυκλοφορίας και εν γένει διαδόσεως εντύπων στο εσωτερικό και εξωτερικό. β) την ελευθερία ιδρύσεως και λειτουργίας επιχειρήσεως τύπου με οποιαδήποτε μορφή ιδιωτικού δικαίου γ) την ελευθερία της συλλογής πληροφοριών καθώς και την ελευθερία επιλογής πηγής πληροφοριών δ) την ελευθερία της σε κάθε χρόνο και με κάθε τρόπο δημοσιεύσεως ειδήσεων, σχολίων, αγγελιών και διαφημίσεων ε) την ελευθερία εκλογής και ασκήσεως του δημοσιογραφικού επαγγέλματος και των άλλων συναφών προς τον τύπο επαγγελμάτων στ) την ελευθερία ιδρύσεως και λειτουργίας δημοσιογραφικών οργανώσεων

Όπως κάθε συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα έτσι και η ελευθεροτυπία διαθέτει αμυντικό και προστατευτικό περιεχόμενο. Η αμυντική ελευθερία του τύπου –η οποία ισχύει *erga omnes*- στρέφεται και κατά του κράτους και κατά των ιδιωτών (αρ. 25 παρ.1 γ). Το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται προς το κράτος που είναι υποχρεωμένο να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε να αντιμετωπίζεται αποτελεσματικά η παρεμπόδιση της άσκησης της ελευθερίας του τύπου.

Φορείς των δικαιωμάτων του τύπου είναι τα φυσικά πρόσωπα και κατά περίπτωση τα νομικά πρόσωπα, όταν οι δραστηριότητες του τύπου προσιδιάζουν στη φύση και τη λειτουργία τους. Λέγοντας νομικά πρόσωπα δεν εννοούμε μόνο αυτά του ιδιωτικού δικαίου αλλά και του δημοσίου δικαίου. Αντίθετη άποψη εκφράζει ο Δαγτόγλου⁶, ο οποίος θεωρεί ότι φορείς της ελευθερίας του τύπου είναι μόνο οι ιδιώτες και όχι τα Ν.Π.Δ.Δ, τα οποία είναι φορείς δημόσιας εξουσίας. Τίθεται, λοιπόν, εδώ ο γενικότερος προβληματισμός εάν τα Ν.Π.Δ.Δ είναι φορείς των συνταγματικών δικαιωμάτων. Για μεγάλο χρονικό διάστημα ορισμένοι (μεταξύ αυτών και ο Δαγτόγλου) αμφισβητούσαν κάτι τέτοιο με τη σκέψη ότι κάθε ατομική ελευθερία δεν είναι δικαίωμα του κράτους αλλά έναντι του κράτους και των άλλων φορέων δημόσιας εξουσίας (παραδοσιακή θεωρία). Στην σημερινή όμως εποχή θεωρείται ότι αυτή η αντίληψη είναι πλέον παρωχημένη εξαιτίας του ότι έχει επικρατήσει η αρχή της καθολικής ισχύος των συνταγματικών δικαιωμάτων, σύμφωνα με την οποία τα συνταγματικά δικαιώματα ισχύουν για όλους -ανεξάρτητα από την ιδιότητα του φορέα τους ως ΦΠ ή ΝΠ- και ως προς όλες τις έννομες σχέσεις.

⁵ Βλ. Δαγτόγλου, ατομικά δικαιώματα, 1989, σελ. 475

⁶ Βλ. Δαγτόγλου, ατομικά δικαιώματα, 1989, σελ. 502 επ.

Κεφάλαιο δεύτερο

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας στο αρ. 5 παρ. 1 που αναφέρει ότι: «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και...ήθη.». Με τη διάταξη αυτή κατοχυρώνεται η γενικότερη ελευθερία του ανθρώπου με την αντικειμενική και την υποκειμενική της διάσταση, ως αντικειμενική αρχή και ως "μητρικό" θεμελιώδες δικαίωμα. Η ελευθερία της προσωπικότητας είναι εξειδίκευση της ανθρώπινης αξίας και ισχύει για όλους και όχι για τους λίγους τους ισχυρούς⁷.

Επιπλέον, το δικαίωμα της προσωπικότητας διατυπώνεται στη γενική ρήτρα του αρ. 57 του Α.Κ. Είναι δικαίωμα περιουσιακής φύσεως, προσωποπαγές και απόλυτο. Ως απόλυτο, στρέφεται κατά παντός και απαιτεί το σεβασμό κάθε προσώπου από κάθε πιθανή προσβολή. Η Α.Κ 57 αποτελεί ένα συγκερασμό των αρ 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος, έτσι ώστε στο δικαίωμα της προσωπικότητας να εμπεριέχονται τόσο ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου-που αποτελεί το "σκληρό" πυρήνα του δικαιώματος- όσο και η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Συνεπώς, το δικαίωμα του αρ 57 ΑΚ έχει μια στατική(ανθρώπινη αξία) και μια δυναμική(ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας) πλευρά.

Όπως παρατηρούμε, ο ΑΚ δεν εμπεριέχει ένα ορισμό του δικαιώματος της προσωπικότητας. Διαφαίνεται ότι ο νομοθέτης ενσυνείδητα απέφυγε να οριοθετήσει το δικαίωμα επιτρέποντας με τον τρόπο αυτό τη συνεχή διεύρυνση του περιεχομένου του. Αν και δεν υπάρχει, λοιπόν, ένας γενικά αποδεκτός ορισμός θα μπορούσε να ειπωθεί ότι "προσωπικότητα είναι όλες εκείνες οι αστάθμητες αξίες, οι οποίες απαρτίζουν την ουσία του ανθρώπου"⁸. Υπό το πρίσμα αυτό, η γενική ρήτρα που διατυπώνεται στο αρ. 57 ΑΚ είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί ως ερμηνευτική αρχή για τον εφαρμοστή του δικαίου. Προστασία όμως της προσωπικότητας παρέχεται και από τον Π.Κ στα άρθρα 361επ., τα οποία αναφέρονται στην τιμή. Η τελευταία, αποτελεί κοινωνικό έννομο αγαθό και είναι στοιχείο της προσωπικότητας.

Αν και το δικαίωμα στην προσωπικότητα είναι ενιαίο, για λόγους κυρίως συστηματικούς διακρίνονται διάφορα στοιχεία της, τα οποία αποτελούν εκδηλώσεις /

⁷ Βλ. Δημητρόπουλος Α., συνταγματικά δικαιώματα-παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, Αθήνα 2004, σελ.,133

⁸ Βλ. Γεωργιάδης Απόστολος, Γενικές αρχές αστικού δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ 147

εκφάνσεις του σχετικού δικαιώματος. Καθορισμός όμως του περιεχομένου της προσωπικότητας μέσω περιοριστικής απαρίθμησης των περιλαμβανόμενων σ' αυτή αγαθών δεν είναι δυνατός. Θα μπορούσε όμως να λεχθεί ότι τυπικό της περιεχόμενο αποτελούν οι εκφάνσεις της προσωπικότητας που δεν είναι δυνατόν να αποσπασθούν από το φορέα τους⁹, είτε διότι γεννιέται με αυτές είτε διότι αποκτώνται κατά τη διάρκεια της ζωής του και είναι αδύνατον στη συνέχεια να αποσπασθούν. Ενδεικτικά θα μπορούσαν να αναφερθούν οι εξής εκφάνσεις της προσωπικότητας¹⁰: Φυσική υπόσταση, ψυχική υπόσταση, ηθική υπόσταση, μέσα προσδιορισμού του προσώπου, προϊόντα της διάνοιας, σφαίρα του απορρήτου κλπ

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στη διττή λειτουργία που επιτελεί το δικαίωμα της προσωπικότητας στο ιδιωτικό δίκαιο¹¹: α) αποτελεί ένα θεμελιώδες νομικό αξιολογικό κριτήριο το οποίο διεισδύει στο σύνολο του ιδιωτικού δικαίου χρησιμεύοντας στην ερμηνεία του. Έτσι γίνεται λόγος για την αρχή της «σύμφωνης με την προστασία της προσωπικότητας» ερμηνεία του ιδιωτικού δικαίου. β) όταν οι κανόνες του ιδιωτικού δικαίου δεν επαρκούν στη συγκεκριμένη περίπτωση, είτε λόγω κενών είτε λόγω μεταβολών διαφόρων ειδών, τη λύση προσφέρει η αναγωγή στη γενική ρήτρα του αρ. 57 ΑΚ.

Περαιτέρω, όσον αφορά στην προστασία της προσωπικότητας, αυτή δεν αποτελεί μόνο ένα όπλο άμυνας εναντίον των καταχρήσεων από την πλευρά της πολιτικής εξουσίας αλλά και ένα μέσο για τη διαφύλαξη της ακεραιότητας του ατόμου από τους ποικίλους κινδύνους της κοινωνικής συμβίωσης. Τέλος, απαραίτητη προϋπόθεση για να ενεργοποιηθούν οι σχετικές με την προστασία της προσωπικότητας διατάξεις είναι ο παράνομος χαρακτήρας της προσβολής. Ο τελευταίος αυτός συνίσταται στη χωρίς νόμιμο λόγο παραβίαση μιας αρχής του δικαίου η οποία έχει τεθεί χάριν προστασίας του προσβληθέντος έννομου αγαθού.

Κεφάλαιο τρίτο

ΤΥΠΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ – ΔΙΑΠΛΟΚΗ

⁹ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 56

¹⁰ Βλ. Γεωργιάδης Απόστολος, Γενικές αρχές αστικού δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ 147επ.

¹¹ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα- Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ.22

Οι κοινωνικές ανακατατάξεις και οι τεχνολογικές μεταβολές που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη κοινωνία έχουν αντίκτυπο ανάμεσα σε δύο συνταγματικά κατοχυρωμένες αξίες: την ελευθερία του τύπου και την ελευθερία της προσωπικότητας. Ενώ στις αρχές της νεότερης συνταγματικής ιστορίας ο τύπος αποτελούσε μέσο προστασίας της ανθρώπινης αξίας σήμερα ενδέχεται να έρθει σε σύγκρουση με το αγαθό της προσωπικότητας. Η ένταση αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι δεν υπάρχει σχεδόν καμία εκδήλωση της ζωής του ανθρώπου που να μην έρχεται σε επαφή με τον τύπο :πολιτική, οικονομία, τέχνες, επιστήμη κ.λ.π.

Ο τύπος συμβάλλει στο σχηματισμό του δημοκρατικού φρονήματος και γενικότερα στην πολιτική ενεργοποίηση των πολιτών, συνιστά τον κατεξοχήν χώρο όπου εκφράζονται οι αξίες της κοινωνίας και αποτελεί συντελεστή της πνευματικής και πολιτιστικής καλλιέργειας του ατόμου¹². Με άλλα λόγια κατέχει σημαντική θέση ανάμεσα στους παράγοντες που διαμορφώνουν την προσωπικότητα του ανθρώπου. Ο τύπος ναι μεν ασκεί κοινωνικό λειτούργημα και έχει μεγάλη σημασία για το δημοκρατικό πολίτευμα -καθώς προάγει το διάλογο και την ανταλλαγή απόψεων- αλλά η προστασία του δεν είναι αυτοσκοπός και δεν επιτρέπεται να συνεπάγεται τη θυσία άλλων έννομων αγαθών. Γι' αυτό η τεράστια δύναμη που έχει αποκτήσει στη σημερινή εποχή της ραγδαίας τεχνολογικής προόδου θα πρέπει να περιορίζεται σε κάποιο βαθμό έτσι ώστε να μην πλήττεται η ελευθερία της προσωπικότητας.

3.1 Το δικαίωμα της προσωπικότητας ως περιορισμός της ελευθερίας του τύπου

Η προστασία της ελευθερίας του τύπου δε συνεπάγεται τη θυσία άλλων έννομων αγαθών. Όπως αναφέρει το αρ.14 παρ. 1 του συντάγματος η ελευθερία του τύπου υπάγεται στο γενικό περιορισμό της τήρησης των νόμων του κράτους. Αυτή η συνταγματική διάταξη περιέχει μια γενική επιφύλαξη νόμου¹³ με την έννοια ότι ελευθερία του τύπου δε σημαίνει απαλλαγή από τις δεσμεύσεις των γενικών νόμων. Ως νόμοι του κράτους θεωρούνται οι τυπικοί νόμοι γενικού περιεχομένου. Όμως οι γενικοί αυτοί περιορισμοί που θέτουν οι νόμοι του κράτους δεν πρέπει να προσβάλλουν τον απαραβίαστο πυρήνα της ελευθερίας του τύπου. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να εφαρμόζονται μόνο εφόσον είναι κατάλληλοι για την επίτευξη του σκοπού,

¹² Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ.22

¹³ Βλ. Δαγτόγλου, ατομικά δικαιώματα, 1989, σελ. 509 επ.

αναγκαίου και μη δυσανάλογα επαχθές σε σχέση με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα (αρχή της αναλογικότητας).

3.2 Μη δικαιολογημένη επέμβαση του τύπου στην προσωπικότητα-δικαίωμα απάντησης

Τα έννομα αγαθά που συναποτελούν το δικαίωμα της προσωπικότητας δεν είναι όλα αντικείμενα προσβολών από ΜΜΕ¹⁴. Για παράδειγμα, δεν είναι σύνηθες ένα δημοσίευμα να οδηγήσει σε προσβολή της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας. Πληττόμενα κατά κανόνα αγαθά είναι η τιμή, η ιδιωτική ζωή, η εικόνα η σφαίρα του απορρήτου κλπ. Μάλιστα στη σημερινή εποχή της τεχνολογικής εξέλιξης, ο τύπος έχει τη δυνατότητα χρήσεως μεγάλου αριθμού τεχνικών μέσων και έμφυχου υλικού, προκειμένου να αντλήσει και εν συνεχεία να διαδώσει απόψεις. Στο στάδιο κυρίως της δημοσίευσης η θέση του τύπου είναι εξουσιαστική καθότι δύναται να ασκήσει ακαταμάχητη επιρροή στη διαμόρφωση της γνώμης του αναγνωστικού κοινού. Ακριβώς για αυτό το λόγο ο νομοθέτης θέλησε να προσφέρει ένα αντίδοτο για να υπάρξει κάποια ισορροπία: το δικαίωμα της απάντησης. «Δικαίωμα απάντησης είναι η δυνατότητα που παρέχεται από το νόμο σε κάθε πρόσωπο το οποίο θίγεται από δημοσίευμα που περιέχεται στον περιοδικό τύπο, να εκθέσει εγγράφως την επί του θέματος άποψή του στην ίδια εφημερίδα ή περιοδικό».¹⁵ Επομένως από τα όργανα του τύπου προέρχεται ο λόγος ενώ από τους θιγόμενους ιδιώτες ο αντίλογος ο οποίος έπεται χρονικά και περιορίζεται ουσιαστικά στην ανασκευή της ήδη διαμορφωμένης κοινής γνώμης.

3.3 Από πού απορρέει η υποχρέωση επανόρθωσης

Η κυριαρχική θέση που κατέχει ο τύπος στη σημερινή εποχή είναι αναγκαία για το δημοκρατικό πολίτευμα. Εντούτοις, έχει ως αποτέλεσμα να θεωρούνται τα ΜΜΕ ως πηγή ενδεχόμενου κινδύνου για την προσωπικότητα, με αποτέλεσμα να καθιερώνονται συναλλακτικές υποχρεώσεις του τύπου προς το σκοπό της προστασίας του ανθρώπου¹⁶. Αυτές οι υποχρεώσεις του τύπου συνιστούν τα εγγενή όρια της

¹⁴ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 68

¹⁵ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 194

¹⁶ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 98

ελευθεροτυπίας τα οποία εκφράζονται από το συνταγματικό νομοθέτη στο αρ. 14 παρ. 1: «τηρώντας τους νόμους του κράτους»

Οι συναλλακτικές υποχρεώσεις του τύπου ορίζονται ή συνάγονται από το σύνολο της έννομης τάξης και ειδικότερα¹⁷: α) τις συνταγματικές, ποινικές και ιδιωτικού δικαίου διατάξεις που αναφέρονται άμεσα στον τύπο β) τις συνταγματικές, διοικητικές, ποινικές και ιδιωτικού δικαίου διατάξεις, που σε συγκεκριμένη περίπτωση εφαρμόζονται στον τύπο γ) τις γενικές ρήτρες του δικαίου. Υπάρχουν 4 πηγές από όπου απορρέουν αυτές οι συναλλακτικές υποχρεώσεις του τύπου που αφορούν στην προστασία του ανθρώπου: καθήκον σεβασμού της προσωπικότητας, το καθήκον σεβασμού των απόψεων, το καθήκον διαμόρφωσης της κοινής γνώμης και το καθήκον της αλήθειας.

Η υποχρέωση επανόρθωσης δια του τύπου συνδέεται άρρηκτα με το καθήκον της αλήθειας καθώς πηγάζει από αυτό. Όπως προκύπτει με σαφήνεια από τη διάταξη του αρ 14 παρ 5 ο συντακτικός νομοθέτης καθιερώνει την αρχή της αλήθειας ως αντικειμενικό κανόνα δικαίου από τον οποίο απορρέει το καθήκον της αλήθειας του τύπου καθώς και σχετική ευθύνη σε περίπτωση ανακριβών ή υβριστικών δημοσιευμάτων.¹⁸

Το καθήκον της αλήθειας –το οποίο συνίσταται στην τήρηση της καλής πίστης ως προς την ακρίβεια της είδησης και την επίδειξη της απαιτούμενης επιμέλειας – επιβάλλει τον έλεγχο της αλήθειας των πληροφοριών πριν από τη δημοσίευσή τους. Δε σημαίνει όμως πάντοτε ότι «οι ισχυρισμοί είναι αντικειμενικά ακριβείς και ανταποκρίνονται στην αντικειμενική αλήθεια»¹⁹, γιατί καθήκον του τύπου είναι η υποκειμενική αλήθεια. Ο τύπος οφείλει, λοιπόν, να αποφεύγει τις διαστρεβλώσεις και τις παραποιήσεις των γεγονότων με το να τα παρουσιάζει εσφαλμένα ή ελλιπώς. Φήμες, εικασίες και ανεξακριβωτες πληροφορίες δε θα πρέπει να παρουσιάζονται στον αναγνώστη ως αληθή και πραγματικά γεγονότα γιατί τον παραπλανούν δίνοντάς του μια εσφαλμένη εικόνα της πραγματικότητας.

Το καθήκον της αλήθειας (που αποτελεί το θεμέλιο της υποχρέωσης επανόρθωσης) απορρέει από τις εξής διατάξεις²⁰:

¹⁷ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 100

¹⁸ Βλ. Δημητρόπουλος Α, Συνταγματικά Δικαιώματα, Ειδικό μέρος, παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, Αθήνα 2005,σελ 242

¹⁹Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 115

²⁰ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 116

1) αρ 2 παρ 1 Σ που αναφέρεται στην ανθρώπινη αξία η οποία είναι η θεμελιώδης και καταστατική αρχή τη έννομης τάξης.

2) α)αρ 920 ΑΚ που αναφέρεται στην ευθύνη αυτού που υποστηρίζει ή διαδίδει αναληθείς ειδήσεις που εκθέτουν σε κίνδυνο την πίστη, το επάγγελμα ή το μέλλον άλλου β)αρ 57 και 59 ΑΚ περί προστασίας της προσωπικότητας γ)αρ 281 ΑΚ που αναφέρεται στην καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος δ) αρ 914 ΑΚ περί αδικοπρακτικής ευθύνης, αρ 919 ΑΚ που αναφέρεται στην εκ προθέσεως προσβολή των χρηστών ηθών και αρ. 932 ΑΚ(ικανοποίηση της ηθικής βλάβης).

3) αρ 14 του α.ν 1092/1938 περί τύπου που ορίζει τα εξής: «με την ποινή του προηγούμενου άρθρου παρ 1 τιμωρείται όστις εν γνώσει δια του τύπου δημοσιεύσει πλαστά κείμενα ή έγγραφα αποδιδόμενα εις τινά ή γνήσια τοιαύτα αλλά με ηλλοιωμένον το περιεχόμενον αυτών»

4)αρ 363 ΠΚ: « αν στην περίπτωση του άρθρου 362 το γεγονός είναι ψευδές και ο υπαίτιος γνώριζε ότι αυτό είναι ψευδές τιμωρείται...»

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι το καθήκον της αλήθειας που δεσμεύει τον τύπο δεν περιορίζει την ελευθερία του γιατί σε αυτή δεν περιλαμβάνεται η ελευθερία παραποίησης της αλήθειας αλλά η ελευθερία της αντικειμενικής παρουσίασης των γεγονότων.

3.4 Συνταγματική και νομοθετική θεμελίωση της υποχρέωσης επανόρθωσης δια του τύπου

Η διάταξη του άρθρου 14 παρ 5 του Συντάγματος καθιερώνει γενική υποχρέωση επανόρθωσης στην οποία περιλαμβάνεται και η ειδική υποχρέωση επανόρθωσης υπέρ των δημοσίων υπαλλήλων του αρ. 37 του α.ν 1092/1938 περί τύπου. Εάν όμως τα αναληθή ή ανακριβή στοιχεία του δημοσιεύματος στοιχειοθετούν προσβολή της προσωπικότητας, η επανόρθωσή τους επιβάλλεται και από τις ΑΚ 57 και 59. Συγκεκριμένα, τα άρθρα 57 και 59 αναγνωρίζουν στο θιγέντα αξίωση άρσης της προσβολής που υπέστη στην προσωπικότητά του, η οποία προκειμένου περί τύπου είναι δυνατή υπό τη μορφή της ανασκευής του δημοσιεύματος από την ίδια την

εφημερίδα²¹ ή υπό τη μορφή της δωρεάν δημοσιεύσεως επανορθώσεως η οποία συντάχθηκε από τον ίδιο το δημόσιο υπάλληλο ή τον ιδιώτη υπό τους ειδικότερους όρους των αρ. 37 και 38 του α.ν περί τύπου²². Περαιτέρω, η αξίωση επανόρθωσης ικανοποιείται και μέσω των διατάξεων του ΚπολΔ και ειδικότερα μέσω του άρθρου 732 που ορίζει τα εξής: «το δικαστήριο δικαιούται να διατάξει ως ασφαλιστικό μέτρο κάθε μέτρο, που κατά τις περιστάσεις είναι κατά την κρίση του πρόσφορο για την εξασφάλιση ή διατήρηση του δικαιώματος ή τη ρύθμιση της κατάστασης ». η παροχή είναι δυνατή στο πλαίσιο της παροχής προσωρινής παροχής δικαστικής προστασίας, με καταδίκη του προσβάλλοντος σε αυτοπρόσωπη θετική ενέργεια.

3.5 Η υποχρέωση επανόρθωσης αποτελεί περιορισμό της ελευθερίας του τύπου;

Όταν κάνουμε λόγο για οριοθέτηση των συνταγματικών δικαιωμάτων εννοούμε τον με διατάξεις δικαίου και στο πλαίσιο της γενικής σχέσης πραγματοποιούμενο καθορισμό του γενικού τους περιεχομένου²³. Κάθε δικαίωμα δεν είναι αόριστο και γενικό αλλά έχει ένα συγκεκριμένο και ορισμένο περιεχόμενο. Έτσι αν μπορούσαμε σχηματικά να παραστήσουμε ένα θεμελιώδες δικαίωμα μ' ένα κύκλο, η περιφέρεια αυτού του κύκλου αποτελεί τον προσδιορισμό του, την οριοθέτηση του. Η οριοθέτηση (η οποία είναι έργο κυρίως του συνταγματικού και δευτερευόντως του κοινού νομοθέτη) αναφέρεται στο γενικό περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων και προσδιορίζει το μέγιστο περιεχόμενο του δικαιώματος.

Η οριοθέτηση διαφέρει σημαντικά από τον περιορισμό καθώς ο τελευταίος ορίζεται ως κάθε ανθρωπογενής συρρίκνωση του γενικού νόμιμου περιεχομένου ενός θεμελιώδους δικαιώματος (δηλ. της κτήσης ή της άσκησης). Έτσι, σε ορισμένες περιπτώσεις επιτάσσεται η εφαρμογή του γενικού περιεχομένου όχι σε όλο το μήκος και πλάτος του αλλά ελαττωμένου. Οι περιπτώσεις αυτές συνιστούν περιορισμούς του θεμελιώδους δικαιώματος²⁴. Έχοντας λοιπόν υπόψη μας όσα εκτέθηκαν παραπάνω μπορούμε να απαντήσουμε στο ερώτημα του αν η υποχρέωση επανόρθωσης του τύπου αποτελεί περιορισμό της ελευθερίας. Είναι,

²¹ Βλ. ΠολΠρΑθ 7902/1996, ΕλλΔνη 1997, σελ. 941[Βλ Πίνακα νομολογίας 2]

²² Βλ. Φίλιας Βασίλειος, Το Συνταγματικό Δικαίωμα της Ελευθεροτυπίας, Αθήναι 1966, σελ 76

²³ Βλ. Δημητρόπουλος Α. Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό μέρος, συστήματα συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ΄-Ημίτομος Ι, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 169

²⁴ Βλ. Δημητρόπουλος Α. Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό μέρος, συστήματα συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ΄-Ημίτομος Ι, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 200

λοιπόν, φανερό ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει²⁵. Η δια του τύπου επανόρθωση δεν αποτελεί ποινή ή περιορισμό της ελευθερίας του τύπου. Και αυτό γιατί στην ελευθερία του τύπου δεν περιλαμβάνεται η ελευθερία δημοσίευσης ψευδών ειδήσεων και γεγονότων ή η ελευθερία παραποίησης της αλήθειας και παραπλάνησης του κοινού. Η ελευθερία του τύπου δεν είναι ελευθερία στο ψεύδος αλλά ελευθερία παρουσίασης γεγονότων και κρίσεων κατά τρόπο αμερόληπτο και αντικειμενικό. Έτσι όταν ο συνταγματικός νομοθέτης υποχρεώνει τον τύπο να επανορθώνει σε περιπτώσεις δημοσίευσης ανακριβών δημοσιευμάτων δεν συρρικνώνει το γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος της ελευθερίας του, γιατί δεν αφαιρεί τίποτα απολύτως από αυτό. Επομένως, η υποχρέωση επανόρθωσης αποτελεί ένα «οιονεί περιορισμό» γιατί δεν είναι ένας αληθής περιορισμός αλλά ούτε και οριοθέτηση της ελευθερίας του τύπου καθώς βαίνει πέρα από αυτή. Είναι μια απλή δέσμευση της ανθρώπινης συμπεριφοράς που δίνει την εντύπωση ότι είναι περιορισμός. Έχουμε στην ουσία μια απαγορευμένη συμπεριφορά που βρίσκεται έξω από τα δικαιικά όρια και δεν προστατεύεται γιατί έχει ξεπεράσει τα επιτρεπόμενα όρια δράσης.

3.6 Η υποχρέωση επανόρθωσης δια του τύπου πριν την αναθεώρηση του 2001- Ανάγκη αναθεώρησης

Η προϊσχύουσα συνταγματική ρύθμιση (1975/86) προέβλεπε το κατασταλακτικό μέτρο της επανόρθωσης ανακριβών δημοσιευμάτων, υποχρεώνοντας τον κοινό νομοθέτη να θεσπίσει τις αναγκαίες για την υλοποίηση του ρυθμίσεις. Συγκεκριμένα η διάταξη του άρθρου 14 παρ. 5 όριζε τα εξής: «Νόμος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο γίνεται δια του τύπου η πλήρης επανόρθωση ανακριβών δημοσιευμάτων». Ο εκτελεστικός νόμος για τον οποίο έκανε λόγο η διάταξη είναι ο Α.Ν 1092/1938 (και συγκεκριμένα τα άρθρα 37 και 38) σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου μόνου του ν.2243/1994. Με τον τρόπο αυτό η διάταξη κατοχύρωνε το ατομικό δικαίωμα επανόρθωσης, μόνο όμως για την περίπτωση του τύπου και όχι για όλα τα οπτικοακουστικά μέσα μαζικής ενημέρωσης²⁶. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο κατά τη διάρκεια της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής οι προτάσεις που έκαναν τα πολιτικά

²⁵ Βλ. πάντως Κική Γιάννα, Η Ελευθερία των Οπτικοακουστικών Μέσων (υπό το πρίσμα της Συνταγματικής Αναθεώρησης του 2001), Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003 σελ.238

²⁶ Βλ. Κική Γιάννα, Η Ελευθερία των Οπτικοακουστικών Μέσων (υπό το πρίσμα της Συνταγματικής Αναθεώρησης του 2001), Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003 σελ.234

κόμματα για αναθεώρηση των διατάξεων που σχετίζονταν με τον τύπο και την ραδιοτηλεόραση, επέκτειναν την υποχρέωση επανόρθωσης σε όλα τα Μ.Μ.Ε και δεν την περιόρισαν μόνο στον τύπο²⁷. Την ίδια άποψη υιοθέτησε και η Επιτροπή αναθεώρησης του Συντάγματος στην πρόταση της.

Η αιτία αυτής της επέκτασης είναι προφανής: Στη σημερινή εποχή της ραγδαίας τεχνολογικής ανάπτυξης, η προσωπικότητα του κάθε ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένης βέβαια και της σφαίρας του ιδιωτικού απορρήτου, δεν προσβάλλεται μόνο μέσω των δημοσιευμάτων του τύπου. Πολύ συχνά η χειρότερη πηγή απειλών και προσβολών είναι τα οπτικοακουστικά μέσα μαζικής ενημέρωσης. Τα τελευταία έχουν αποκτήσει τεράστια ισχύ η οποία επιβεβαιώνεται και από το χαρακτηρισμό τους ως ‘‘Τέταρτη εξουσία’’. Μια ανακριβής εκπομπή μπορεί να επιφέρει καίρια κοινωνικά πλήγματα στο θιγόντα εξαιτίας της εμβέλειας και της διάδοσης των ΜΜΕ. Ήταν, λοιπόν, επιτακτική η ανάγκη να προσαρμοστεί το Σύνταγμα στα νέα δεδομένα της κοινωνίας η οποία ασφαλώς έχει υποστεί ριζικές μεταβολές από το 1986(προηγούμενη αναθεώρηση) μέχρι σήμερα. Γιατί, αν το Σύνταγμα δεν ακολουθούσε και δεν εναρμονιζόταν με αυτή την εξέλιξη η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων – και εν προκειμένω της προσωπικότητας – θα ήταν γράμμα κενό. Δε θα ήταν δηλαδή καθόλου αποτελεσματική με συνέπεια να βρίσκονται τα ατομικά δικαιώματα εκτεθειμένα στις αυθαιρεσίες όχι μόνο της κρατικής εξουσίας αλλά και της ιδιωτικής εξουσίας (επικοινωνιακής και οικονομικής), η οποία πολύ συχνά εκδηλώνει εχθρικές διαθέσεις ως προς ατομικά δικαιώματα.

3.7 Η υποχρέωση επανόρθωσης δια του τύπου στο ισχύον Σύνταγμα 1975/1986/2001

Α)Γενικά: η αναθεώρηση του 2001 αντικατέστησε τη λιτή και συνεκτική διάταξη του αρ. 14 παρ 5 του Συντάγματος με μια μακροσκελή διάταξη²⁸ η οποία αναφέρει τα

²⁷ Βλ. Κική Γιάννα, Η Ελευθερία των Οπτικοακουστικών Μέσων (υπό το πρίσμα της Συνταγματικής Αναθεώρησης του 2001), Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003 σελ.235, υποσημείωση 383: «Η πρόταση της αναθεώρησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ αναφέρεται στο δικαίωμα απάντησης και την υποχρέωση επανόρθωσης, με αποδέκτες όλα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ενώ η Πρόταση της Ν.Δ αναφέρεται στην υποχρέωση των μέσων μαζικής ενημέρωσης να επανορθώσουν πλήρως ανακριβή δημοσιεύματα ή εκπομπές, όπως νόμος ορίζει »

²⁸ Βλ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Ενημέρωση 2002, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ 21

εξής: «Καθένας ο οποίος θίγεται από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή έχει δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση πλήρους και άμεσης επανόρθωσης. Καθένας ο οποίος θίγεται από υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα ή εκπομπή έχει, επίσης, δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει υποχρέωση άμεσης δημοσίευσης ή μετάδοσης της απάντησης. Νόμος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο ασκείται το δικαίωμα απάντησης και διασφαλίζεται η πλήρης και άμεση επανόρθωση ή δημοσίευση και μετάδοση της απάντησης.» το νέο αναθεωρημένο Σύνταγμα εισάγει ρητά το ατομικό δικαίωμα καθενός που θίγεται από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή να απαντήσει (δικαίωμα απάντησης) και την αντίστοιχη συνταγματική υποχρέωση του μέσου ενημέρωσης να προβεί σε πλήρη και άμεση επανόρθωση. Το ίδιο ατομικό δικαίωμα και η ίδια συνταγματική υποχρέωση προβλέπεται (εδάφιο β³) και για κάθε υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα ή εκπομπή. Στην περίπτωση αυτή στο δικαίωμα απάντησης αντιστοιχεί η υποχρέωση δημοσίευσης ή μετάδοσης της απάντησης και όχι επανόρθωσης, γιατί στην ουσία δεν τίθεται θέμα ανακρίβειας αλλά προσβολής της προσωπικότητας²⁹ μέσω της τιμής που αποτελεί ειδικότερη έκφρασή της. « και στην περίπτωση όμως αυτή η δημοσίευση ή η μετάδοση της απάντησης πρέπει να είναι άμεση και ανάλογη προς την έκταση ή την ένταση του δημοσιεύματος ή της εκπομπής και ιδίως του τρόπου δημοσίευσης ή του χρόνου και του τρόπου μετάδοσης»³⁰

B)Κριτική της νέας διάταξης: η νέα διάταξη- την οποία χαρακτηρίζει η πληρότητα ως προς τη διατύπωση- ευτυχώς επεκτείνει την υποχρέωση επανόρθωσης σε όλα τα οπτικοακουστικά μέσα ενημέρωσης και δεν την περιορίζει μόνο στον τύπο, πράγμα που συνέβαινε υπό την ισχύ του Συντάγματος του 1975/1986. Επιπλέον, σημαντική είναι και η τροποποίηση που επήλθε με τη νέα διάταξη καθώς η διεκδίκηση / αξίωση για επανόρθωση μετατράπηκε σε συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα. «Η τροποποίηση αυτή μπορεί να συμβάλει στη λιγότερο διστακτική εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας από τα δικαστήρια, ώστε να αποκαθίσταται επαρκώς η προσβολή της προσωπικότητας των θιγομένων.»³¹ Η νέα διάταξη, παρά το θετικό της περιεχόμενο, παρουσιάζει 2 προβλήματα³²: Το πρώτο συνίσταται στο ότι περιορίζεται η δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος απάντησης στο πρόσωπο του

²⁹ Βλ. Βενιζέλος Ευάγγελος, Το Αναθεωρητικό Κεκτημένο, Αθήνα- Κομοτηνή 2002, σελ 151

³⁰ Βλ. Βενιζέλος Ευάγγελος, Το Αναθεωρητικό Κεκτημένο, Αθήνα- Κομοτηνή 2002, σελ 151

³¹ Βλ. Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Ο Νέος Συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ 313

³²Βλ. Κική Γιάννα, Η Ελευθερία των Οπτικοακουστικών Μέσων (υπό το πρίσμα της Συνταγματικής Αναθεώρησης του 2001), Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003 σελ.237

άμεσα θιγόμενου από ανακριβές, υβριστικό ή δυσφημιστικό περιεχόμενο δημοσιεύματος ή εκπομπής και δεν επεκτείνεται σε τρίτους εμπλεκόμενους. Αυτό αντίστοιχα έχει σαν αποτέλεσμα ότι ο τύπος υποχρεούται να επανορθώσει μόνο αναφορικά προς τον άμεσα θιγόντα και όχι προς τον καθένα που αφορά το ανακριβές δημοσίευμα. Έτσι όμως το προστατευτικό πεδίο της διάταξης παραμένει ιδιαίτερα στενό και περαιτέρω δεν ικανοποιείται το αίτημα για πλουραλιστική πληροφόρηση. Το δεύτερο πρόβλημα συνίσταται στην ορολογική σύγχυση μεταξύ απάντησης και επανόρθωσης, η οποία παρουσιάζεται στη νέα διάταξη. «Η διαφορά μεταξύ απάντησης και επανόρθωσης έγκειται στη νομική φύση του φορέα του αποδέκτη του αιτήματος, ιδιωτικού ή δημοσίου, και όχι στην οπτική της κάθε ενδιαφερόμενης πλευράς, του θίγοντος ΜΜΕ ή του θιγόμενου πολίτη.»³³ Έτσι, λοιπόν, μπροστά στο ζήτημα των ορολογικών διαφοροποιήσεων σε επίπεδο Συντάγματος, κοινοτικού δικαίου και κοινής νομοθεσίας ως προς τη χρήση των όρων «απάντηση» και «επανόρθωσης», καθίσταται επιβεβλημένη η ψήφιση ενός νέου νόμου που θα αποσαφηνίζει το νόημά τους υπό το πρίσμα της νέας συνταγματικής ρύθμισης.³⁴

Γ)Ο εκτελεστικός νόμος του αρ.14 παρ5: Η παράγραφος 5 του άρθρου 14 ισχύει άμεσα χωρίς να είναι προηγουμένως απαραίτητη η έκδοση του σχετικού εκτελεστικού νόμου³⁵. Παρ' όλα ταύτα, πρέπει να εκδοθεί το ταχύτερο δυνατό, προκειμένου να οριστεί ο τρόπος με τον οποίο θα ασκείται το δικαίωμα απάντησης και θα εκτελείται η υποχρέωση επανόρθωσης ή απλής δημοσίευσης της απάντησης. Στο μεταξύ, εξακολουθεί να ισχύει η συναφής νομοθεσία, η οποία πρέπει να εφαρμόζεται αναλογικά και σε παρόμοιες περιπτώσεις³⁶. Πρόκειται κυρίως για τους νόμους 2243/1994 που αφορά την κατάργηση των ειδικών ποινικών διατάξεων περί τύπου και 2328/1995 για το νομικό καθεστώς της ιδιωτικής τηλεόρασης. Ιδιαίτερα ως προς το νόμο 2243/94 που μας αφορά στην παρούσα εργασία η παράγραφος 2 του άρθρου μόνου αναφέρει τα εξής: «Οι προβλεπόμενοι στα άρθρα 32, 37 και 38 του α.ν 1092/1938 πρωτεύοντες κανόνες εξακολουθούν να ισχύουν, η δε παράβασή τους συνεπάγεται διοικητικές κυρώσεις, όπου αυτές προβλέπονται και θεμελιώνει αξίωση για αποζημίωση».Επομένως, το περιεχόμενο της υποχρέωσης επανόρθωσης

³³ Βλ. Κική Γιάννα, Η Ελευθερία των Οπτικοακουστικών Μέσων (υπό το πρίσμα της Συνταγματικής Αναθεώρησης του 2001), Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003 σελ.237-238

³⁴ Βλ. Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Ο Νέος Συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ 313

³⁵ Βλ. Βενιζέλος Ευάγγελος, Το Αναθεωρητικό Κεκτημένο, Αθήνα- Κομοτηνή 2002, σελ 151

³⁶ Βλ. Βενιζέλος Ευάγγελος, Το Αναθεωρητικό Κεκτημένο, Αθήνα- Κομοτηνή 2002, σελ 151

καθορίζεται στα άρθρα 37 και 38 του α.ν 1092/1938, τα οποία αντικατέστησαν τα άρθρα 8 και 9 του νόμου 5060/31.

3.8 Φορείς της αξίωσης προς επανόρθωση

Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω μέχρι την έκδοση του εκτελεστικού νόμου θα ισχύει αναλογικά εφαρμοζόμενη η προηγούμενη νομοθεσία (δηλ. ο ν. 2243/1994) η οποία επιβεβαιώνει την ισχύ των άρθρων 37 (δικαίωμα επανόρθωσης) και 38 (δικαίωμα απάντησης) του α.ν. 1092/1938. Η διαφορά των δύο αυτών άρθρων έγκειται στο ότι δεν ταυτίζονται οι φορείς της αξίωσης για επανόρθωση.

Συγκεκριμένα, στο άρθρο 37 ορίζεται ότι αυτός που νομιμοποιείται να ζητήσει την επανόρθωση είναι: α) Ο δημόσιος υπάλληλος, τον οποίο αφορά το δημοσίευμα και αν ακόμα δεν εκπροσωπεί την υπηρεσία στην οποία ανήκει. Εφόσον ο αν.ν. 1092/1938 δεν περιέχει ορισμό του δημοσίου υπαλλήλου πρέπει να γίνει δεκτό ότι τέτοιος είναι ο υπάλληλος του Κράτους (και ο στρατιωτικός και ο εκκλησιαστικός) ή δήμου ή κοινότητας³⁷, όχι όμως και αυτός που ασκεί πρόσκαιρα δημόσια λειτουργία, ο οποίος θεωρείται κατά το άρθρο 13α ΠΚ «υπάλληλος μόνο για την εφαρμογή των ποινικών διατάξεων». β) η υπηρεσία (ο προϊστάμενος δηλαδή αυτής έστω και αν δεν είναι ο κατά νόμο εκπρόσωπος της) στην οποία ανήκει ο δημόσιος υπάλληλος³⁸.

Το άρθρο 38 ορίζει ότι κάθε ιδιώτης (δηλαδή χωρίς καμία εξαίρεση), φυσικό ή νομικό πρόσωπο -στο οποίο αναγνωρίζεται δικαιοπρακτική ικανότητα- ο οποίος είτε κατονομάζεται είτε υποδεικνύεται στο δημοσίευμα, δικαιούται να απαιτήσει την επανόρθωση. Για τη γέννηση της σχετικής αξίωσης δεν ενδιαφέρει αν το φυσικό πρόσωπο ασκεί δημόσιο λειτουργήμα (όπως απαιτείται στο άρθρο 37) ή είναι απλός ιδιώτης. Ο δημόσιος υπάλληλος ή ο ασκών δημόσιο λειτουργήμα απολαμβάνουν ιδιαίτερη προστασία, μόνο εφ' όσον πρόκειται για δημοσιεύματα που αναφέρονται στην άσκηση των καθηκόντων τους. Η επιπλέον αυτή προστασία που παρέχεται σ' αυτά τα πρόσωπα (μέσω του άρθρου 38) δεν αποκλείει και την παράλληλη εφαρμογή του αρ. 38. Σε περίπτωση που το κατονομασθέν ή υποδειχθέν πρόσωπο έχει την ιδιότητα ΝΠ (ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου) την αξίωση για επανόρθωση έχουν τα

³⁷ Βλ. Κονταξής, Τύπος και δίκαιο, 1989, σελ. 236

³⁸ Βλ. Κονταξής, Τύπος και δίκαιο, 1989, σελ. 237

εξουσιοδοτημένα όργανα³⁹. Η αξίωση όμως αυτή παρέχεται μόνο εφ' όσον από το δημοσίευμα θίγεται το ίδιο το νομικό πρόσωπο υπό την ιδιότητά του αυτή. Στην περίπτωση όμως που ένα δημοσίευμα θίγει τους νόμιμους εκπροσώπους χωρίς να θίγεται το ίδιο το νομικό πρόσωπο την αξίωση έχουν οι εκπρόσωποι ατομικώς καθώς δε δικαιούνται υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες να ενεργήσουν στο όνομα του νομικού προσώπου. Αν όμως αποβιώσει ο φορέας της αξίωσης πριν παρέλθει η προθεσμία ασκήσεως του δικαιώματος του για απάντηση, φορείς της αξίωσης καθίστανται πλέον οι κατιόντες, ανιόντες, τα αδέλφια ή ο/η σύζυγος του αποβιώσαντος (αρ. 38 παρ.2). Τέλος θα πρέπει να επισημανθεί ότι στο υπό ανασκευή δημοσίευμα εφημερίδας ή περιοδικού, το φυσικό ή νομικό πρόσωπο θα πρέπει να κατονομάζεται ή έστω να υποδηλώνεται. «Στη δεύτερη περίπτωση αρκεί να αναφέρονται το επάγγελμα, οι τίτλοι ή άλλα στοιχεία από τα οποία προκύπτει σαφώς η ταυτότητα του προσώπου»⁴⁰.

3.9 Υπόχρεοι προς επανόρθωση

Σύμφωνα με τα άρθρα 37 και 38 του α.ν 1092/1938 αυτοί που υποχρεούνται να επανορθώσουν σε περίπτωση ανακριβούς δημοσιεύματος είναι ο διευθυντής της εφημερίδας ή του περιοδικού, ελλείψει δε αυτού ο εκδότης και ελλείψει και του εκδότη του έντυπου, ο ιδιοκτήτης της εφημερίδας ή του περιοδικού. Όπως αναφέρει σχετικά ο Κ. Καρακωστας : «Η ταχυδρομική διεύθυνση των παραπάνω προσώπων αναγράφεται υποχρεωτικά στο έντυπο».

3.10 Πεδίο εφαρμογής της υποχρέωσης επανόρθωσης

Κατά τα άρθρα 37 και 38 του α.ν 1092/1938 το πεδίο εφαρμογής της υποχρέωσης επανόρθωσης περιορίζεται μόνο στις εφημερίδες και τα περιοδικά. Μας είναι αδιάφορο το είδος της εφημερίδας ή του περιοδικού (ειδησεογραφικό, λογοτεχνικό, αθλητικό, νομικό ή άλλο). Αυτό που έχει σημασία είναι «η έκδοσή του

³⁹ Βλ. Καρακωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 203

⁴⁰ Βλ. Καρακωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 205

να έχει περιοδικό χαρακτήρα, έστω και σε μη τακτά διαστήματα»⁴¹. Ο περιοδικός χαρακτήρας του μέσου μαζικής ενημέρωσης επιβάλλεται για τους εξής λόγους⁴²: α) Τα έντυπα που έχουν περιοδικό χαρακτήρα ασκούν μεγαλύτερη επίδραση στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και στη διαμόρφωση της εικόνας που έχει το κοινό για ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Β) Η υποχρέωση του τύπου να επανορθώσει σε περίπτωση ανακριβούς δημοσιεύματος έχει ως σκοπό να καταστεί γνωστό το περιεχόμενο της απάντησης του θιγέντος στο ίδιο κοινό στο οποίο είχε γνωστοποιηθεί το ανασκευαζόμενο δημοσίευμα και με το ίδιο μέσο. Οι προϋποθέσεις λοιπόν αυτές πληρούνται μόνο όταν είναι δυνατόν, χάρη στον επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα του μέσου επικοινωνίας, να περιέλθει η απάντηση με το ίδιο μέσο, στον ίδιο κύκλο προσώπων που έλαβε γνώση του ανασκευαζομένου δημοσιεύματος.

3.11 Δημοσιεύματα καλλιτεχνικής, επιστημονικής ή άλλης κριτικής

Αμφιβολίες έχουν διατυπωθεί ως προς το εάν το δικαίωμα απαντήσεως και αντίστοιχα η υποχρέωση επανόρθωσης παρέχεται και για δημοσιεύματα λογοτεχνικής, καλλιτεχνικής, επιστημονικής ή άλλης κριτικής. Σύνηθες μάλιστα φαινόμενο είναι ο ίδιος ο δημιουργός να επιζητά την κριτική του έργου του. Η αρνητική απάντηση στηρίζεται στο γεγονός ότι η κριτική αφορά στο συγκεκριμένο έργο και όχι στην προσωπικότητα του δημιουργού. Μόνο εφ' όσον η κριτική επεκτείνεται κατά τρόπο μεροληπτικό ή προσβλητικό σε στοιχεία της προσωπικότητας δικαιολογείται κατά τους υποστηρικτές της αρνητικής άποψης η άσκηση του δικαιώματος απάντησης και η θεμελίωση της υποχρέωσης επανόρθωσης. Αυτή η άποψη υιοθετείται και από τον Π.Κ στο αρ. 367 παρ. 1 όπου ορίζονται τα εξής: «Δεν αποτελούν άδικη πράξη: α) οι δυσμενείς κρίσεις για επιστημονικές, καλλιτεχνικές ή επαγγελματικές εργασίες» β) Στην παρ. 2 όμως του ίδιου άρθρου αναφέρεται ότι η παρ. 1 δεν εφαρμόζεται όταν οι παραπάνω κρίσεις και εκδηλώσεις περιέχουν τα συστατικά στοιχεία της συκοφαντικής δυσφημίσεως ή όταν προκύπτει από τον τρόπο της εκδήλωσης ή από της περιστάσεις σκοπός εξύβρισης. «Κατά ανάλογο τρόπο, δικαίωμα απαντήσεως (και αντίστοιχα υποχρέωση επανόρθωσης) πρέπει να αναγνωρίζεται μόνο εφ' όσον τα περιλαμβανόμενα στην κριτική στοιχεία συνιστούν δυσφήμιση, εξύβριση ή γενικότερα προσβολή της προσωπικότητας του

⁴¹ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 209

⁴² Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 209

κατονομαζόμενου ή υποδεικνυόμενου προσώπου»⁴³. Παρόλα ταύτα, υπάρχουν και εκείνοι που υποστηρίζουν την αντίθετη άποψη, ότι δηλ. για τα εν λόγω δημοσιεύματα παρέχεται το δικαίωμα απάντησης και αντίστοιχα η υποχρέωση επανόρθωσης. Προς στήριξη της απόψεως τους επικαλούνται την αναμφισβήτητη σχέση που συνδέει το δημιουργό με το προϊόν της διάνοιάς του, καθώς και το γεγονός ότι η κριτική που ασκεί ο τύπος έχει μεγάλη επιρροή στη σταδιοδρομία ενός συγγραφέα ή καλλιτέχνη με αποτέλεσμα να δικαιολογείται η αναγνώριση του δικαιώματος απάντησης και σ' αυτού του είδους τα δημοσιεύματα⁴⁴. Τέλος, δικαίωμα απάντησης και αντίστοιχα υποχρέωση επανόρθωσης δεν γεννάται σε περίπτωση πιστής μεταφοράς από τον τύπο δημόσιων κρατικών οργάνων⁴⁵.

3.12 Έκταση του κειμένου της επανόρθωσης

Ως προς την έκταση της απάντησης η οποία καταχωρείται για επανόρθωση εφαρμόζεται η παράγραφος 3 του άρθρου 37 η οποία εφαρμόζεται αναλόγως και στην περίπτωση του άρθρου 38. Η απάντηση δεν πρέπει να υπερβαίνει σε έκταση το ανασκευαζόμενο δημοσίευμα⁴⁶. Εάν όμως το δικαίωμα απάντησης ασκείται συγχρόνως με το δικαίωμα επανόρθωσης, είναι δυνατή η συγχώνευση σε ένα μόνο κείμενο, του οποίου η έκταση δεν υπερβαίνει το διπλάσιο του ανασκευαζόμενου δημοσιεύματος. Η τελευταία αυτή περίπτωση μπορεί να συμβεί όταν ο δημόσιος –ο οποίος έχει το δικαίωμα επανόρθωσης– θίγεται προσωπικά και θέλει να ασκήσει και το παρεχόμενο σ' αυτόν δικαίωμα της απάντησης.

3.13 Δικαίωμα άρνησης της επανόρθωσης

Σύμφωνα με το άρθρο 37 παρ. 4 του νόμου περί τύπου, ο διευθυντής, ο εκδότης ή ο ιδιοκτήτης του εντύπου έχουν δικαίωμα να αρνηθούν τη δημοσίευση της επανόρθωσης για τους εξής λόγους:⁴⁷ α) Εάν η απάντηση περιέχει εκφράσεις προφανώς δυσφημιστικές ή εκφράσεις που συνιστούν γενικώς αξιόποινη πράξη. β)

⁴³ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 208

⁴⁴ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 209

⁴⁵ Βλ. Κονταξής, Τύπος και δίκαιο, 1989, σελ. 382 επ

⁴⁶ Βλ. ΑΠΠοιν 920/1977, Π.Χρ 1978, Σελ 211 [Πίνακας Νομολογίας 4β]

⁴⁷ Βλ. Εισαγγελική νομολογία, ΠρΑθ 1/1976, ΝοΒ 1976, σελ 163 [Πίνακας Νομολογίας 3α]

Εάν από την καταχώρηση του δημοσιεύματος παρήλθε διάστημα ενός μηνός (ή τριών εάν ο αιτούμενος την καταχώριση της απαντήσεως βρισκόταν στην αλλοδαπή). Καθώς όμως οι παρ. 3-6 του άρθρου 37 εφαρμόζονται αναλογικά και στις περιπτώσεις του άρθρου 38 παρ. 3 οι λόγοι άρνησης της επανόρθωσης ισχύουν και για το προαναφερθέν άρθρο. Μολονότι δεν αναφέρεται ρητώς στο νόμο περί τύπου, υποστηρίζεται και ακολουθείται από τη νομολογία ότι στην περίπτωση του αρ. 38 ο υπόχρεος δικαιούται να αρνηθεί την καταχώριση, σε περίπτωση που ο αιτών ιδιώτης αρνείται να καταβάλει τα νόμιμα τέλη για τις δημοσιεύσεις⁴⁸. Δωρεάν καταχώριση επιβάλλει ο νόμος μόνο προκειμένου περί δικαιώματος επανορθώσεως (άρθρο 31 παρ 1), το οποίο αναγνωρίζεται υπέρ των δημοσίων υπαλλήλων, όχι όμως και στην περίπτωση ασκήσεως του δικαιώματος απαντήσεως από ιδιώτες.⁴⁹ «Ορθότερο όμως είναι, σε περίπτωση που το ανασκευαζόμενο δημοσίευμα περιλαμβάνει προσβλητικούς ισχυρισμούς, η καταχώριση της απαντήσεως να γίνεται δωρεάν⁵⁰.

Πέρα όμως από αυτές τις περιπτώσεις, δικαίωμα αρνήσεως των υπόχρεων θα πρέπει να αναγνωρισθεί⁵¹: σε περιπτώσεις που η επανόρθωση δεν περιορίζεται στα γεγονότα που προκάλεσαν το δημοσίευμα αλλά σε άσχετα. Περιπτώσεις δηλαδή κατά τις οποίες η απάντηση είναι προφανώς αναληθής ή δεν έχει καμία σχέση με τα αναφερόμενα στο δημοσίευμα ή δεν μεταβάλλει το περιεχόμενό του. Όχι όμως και σε περιπτώσεις που ο διευθυντής, εκδότης ή ιδιοκτήτης φρονούν ότι το δημοσίευμα είναι αλήθεια. Β) Όταν η απάντηση περιέχει στοιχεία που βλάπτουν έννομα συμφέροντα τρίτων προσώπων. γ) Άρνηση καταχωρίσεως της απαντήσεως δικαιολογείται και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η απάντηση χρησιμοποιείται για σκοπούς ξένους προς την προστασία της προσωπικότητας (π.χ. για διαφημιστικούς σκοπούς). Τέλος, δ) δικαίωμα αρνήσεως ως αναγνωρίζεται και σε περίπτωση που μεσολάβησε ήδη ανασκευή του δημοσιεύματος με πρωτοβουλία του ίδιου του θιγομένου ή τρίτου.

Με ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 37 παρ 4, σε κάθε περίπτωση αρνήσεως προς καταχώριση, υποχρεούται ο εκδότης ή διευθυντής –μέσα σε προθεσμία τριών ημερών- να καταθέσει την απάντηση μαζί με τους λόγους για τους οποίους αρνείται την καταχώριση, στον Ειρηνοδίκη του τόπου εκδόσεως της εφημερίδας ή του περιοδικού, ο οποίος και δικαιούται να προβεί σε τροποποίηση της απαντήσεως.

⁴⁸ Βλ. Κονταξής, Τύπος και δίκαιο, 1989, σελ. 245

⁴⁹ Βλ. ΑΠΠοιν 867/1977, Π.Χρ 1978, Σελ 148 [Πίνακας Νομολογίας 4α]

⁵⁰ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 211

⁵¹ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 211

Στην περίπτωση όμως που δεν συντρέχει κανένας από τους λόγους που δικαιολογούν την άρνηση της επανόρθωσης, ο διευθυντής, ο εκδότης ή ο ιδιοκτήτης του εντύπου οφείλουν να δημοσιεύσουν την απάντηση χωρίς περικοπές, διορθώσεις ή παρεμβολές. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το άρθρο 38: «πάσα παρεμβολή ή παράλειψις κατά την καταχώρισιν της απαντήσεως επισύρει τας συνεπείας της παρ 1 του αρ. 37». Ο νόμος όμως περί τύπου δεν απαγορεύει τον ταυτόχρονο σχολιασμό της απαντήσεως από το συντάκτη του ανασκευαζόμενου δημοσιεύματος. Εν πάση περιπτώσει, ο σχολιασμός που συνοδεύει την απάντηση θα πρέπει να περιορίζεται στα πραγματικά γεγονότα και μην επισκιάζει την απάντηση του θιγομένου⁵². Πάντως, θα πρέπει εδώ να διευκρινιστεί ότι υποχρέωση επανόρθωσης δεν αναιρείται από την ενδεχόμενη ποινική δίωξη των υπόχρεων.

3.14 Μη αιτιολογημένη άρνηση της επανόρθωσης

Η μη αιτιολογημένη άρνηση επανόρθωσης – καταχώρισεως της απαντήσεως, καθώς και η πλημμελής καταχώρηση (μετά την παρέλευση της προβλεπόμενης από το αρ. 38 §1 προθεσμίας, αλλοίωση της απάντησης χωρίς την έγκριση του απαντώντος, καταχώριση σε άλλη στήλη από αυτή που ορίζει ο νόμος) επισύρουν χρηματική ποινή⁵³. Δεν αποκλείεται όμως και αστική ευθύνη των υπόχρεων και αξίωση αποζημιώσεως του παθόντος. Επίσης, σύμφωνα με το αρ. 38 εδ. 4 περί τύπου το αδίκημα της μη καταχώρισεως ή της πλημμελούς καταχώρισεως της απαντήσεως διώκεται κατ' έγκληση του ιδιώτη. Ο τελευταίος δικαιούται να παραστεί ως πολιτικώς ενάγων, αιτούμενος –ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου χωρίς προκοινοποίηση αγωγής- να υποχρεωθεί ο δικαστικός διευθυντής, εκδότης ή ιδιοκτήτης σε εκτέλεση της καταχώρισεως της απαντήσεως, κατά τις διατάξεις του αρ. 946 ΚπολΔ, αυξανομένης της ποινής που ορίζεται σε αυτό στο δεκαπλούν. Τέλος, όπως σημειώνει ο κ. Καράκωστας, «Άρνηση συμμορφώσεως σε δικαστική απόφαση που διατάζει την καταχώρηση της απαντήσεως δεν συνιστά αδίκημα περί τύπου, αλλού του κοινού ποινικού δικαίου».

3.15 Τυπικές προϋποθέσεις της καταχώρισης της απάντησης του θιγομένου

⁵² Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 211

⁵³ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 215

Κατ' αρχήν, η απάντηση του θιγομένου αυτή καθ' εαυτή πρέπει να είναι έγγραφη (χειρόγραφη, δακτυλογραφημένη κ.λ.π) όπως αυτό προκύπτει από την §3 του αρ. 37 : «...να είναι υπογεγραμμένη...». Έτσι δεν αρκεί η προφορική ή τηλεφωνική.

Επί πλέον, «το δικαίωμα απαντήσεως ασκείται μόνο από τον ρητώς κατονομαζόμενο ή υποδεικνυόμενο , εφ' όσον αυτός είναι εν ζωή. Απάντηση υπογεγραμμένη από οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο μπορεί να μη γίνει δεκτή προς καταχώριση από το διευθυντή (ή ελλείψει αυτού από τον εκδότη ή τον ιδιοκτήτη) του έντυπου, στον οποίο οι ενδιαφερόμενοι οφείλουν να αποστέλλουν τις προς καταχώριση απαντήσεις»⁵⁴. Η αποστολή της απαντήσεως προς καταχώριση μπορεί να γίνει με οποιοδήποτε τρόπο: ταχυδρομικώς, τηλεγραφικώς, με δικαστικό κλητήρα ή χέρι με χέρι⁵⁵.

Ο ιδιώτης έχει στη διάθεση του ένα μήνα (ή τρεις αν βρισκόταν στην αλλοδαπή κατά την δημοσίευση του ανασκευαζόμενου δημοσιεύματος), προκειμένου να προβεί σε απάντηση. Εάν ο ιδιώτης απέστειλε την απάντηση εντός της νομίμου προθεσμίας, ο υπόχρεος όμως προς καταχώριση καθυστερεί να τη δημοσιεύσει, η παρέλευση μηνός ή τριμήνου δε συνεπάγεται παραγραφή του δικαιώματος απαντήσεως⁵⁶.

Η απάντηση πρέπει (σύμφωνα με το αρ. 38 παρ. 1) να καταχωρηθεί μέσα στις μέρες που ακολουθούν από την παραλαβή της ή εάν δεν πρόκειται για ημερήσιο τύπο, στο αμέσως επόμενο φύλλο. Η απάντηση πρέπει να καταχωρηθεί στην ίδια θέση και με τα ίδια στοιχεία με το ανασκευαζόμενο δημοσίευμα (αρ.38 παρ. 1), έτσι ώστε να γίνει αντιληπτή από τους αναγνώστες. Επίσης , πρέπει να δημοσιευθεί στο ίδιο έντυπο με το ανασκευαζόμενο δημοσίευμα και όχι σε έκτακτη έκδοση που δεν απευθύνεται ενδεχομένως στο ίδιο αναγνωστικό κοινό. Εάν όμως η εφημερίδα ή το περιοδικό διακόψει την έκδοση του μετά τη δημοσίευση του ανακριβούς δημοσιεύματος τότε το σχετικό δικαίωμα απαντήσεως (και αντίστοιχα η υποχρέωση επανόρθωσης) καθίσταται ανενεργό εκ των πραγμάτων, αφού η καταχώριση πρέπει να γίνει στην εφημερίδα ή το περιοδικό που δημοσίευσε το υπό ανασκευή δημοσίευμα⁵⁷.

⁵⁴ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 212

⁵⁵ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 212

⁵⁶ Βλ. Καράκωστας Γ., Προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 212

⁵⁷ Βλ. Κονταξής, Τύπος και δίκαιο, 1989, σελ.240

Τέλος, όπως σημειώνει ο κ. Καράκωστας: «Θα πρέπει να προσδιορίζεται ότι το κείμενο που ακολουθεί συνιστά άσκηση δικαιώματος απαντήσεως σε προγενέστερο δημοσίευμα της εφημερίδας ή του περιοδικού». Η διεύθυνση, λοιπόν, μπορεί να προσθέσει ένα διευκρινιστικό τίτλο ή ακόμα και να δηλώσει ότι επιμένει στο αρχικό δημοσίευμα ή αντιθέτως υιοθετεί τις απόψεις του ιδιώτη (ή δημοσίου υπαλλήλου στην περίπτωση του αρ. 37).

3.16 Νέο δημοσίευμα που θίγει και πάλι το ίδιο πρόσωπο που είχε προβεί στην απάντηση

Όπως αναφέρει η παρ. 6 του αρ. 37 (η οποία εφαρμόζεται αναλόγως και στην περίπτωση του αρ. 38 σύμφωνα με την παρ. 3 του τελευταίου άρθρου) αν μετά την επανόρθωση, δηλαδή τη δημοσίευση της απαντήσεως του θιγομένου, η εφημερίδα ή το περιοδικό προβεί σε νέο δημοσίευμα που έχει το ίδιο αντικείμενο και θίγει και πάλι το ίδιο πρόσωπο, έχει την υποχρέωση να δημοσιεύσει νέα επανόρθωση. Σ' αυτή την περίπτωση εφαρμόζονται και πάλι κανόνες που προαναφέρθηκαν με τη μόνη διαφορά ότι η έκταση της απαντήσεως μπορεί να φθάσει το διπλάσιο, και με απόφαση εισαγγελέα ή ειρηνοδίκη το τριπλάσιο του δημοσιεύματος. Αν εκδηλωθεί από τους υπόχρεους άρνηση, η περίπτωση αυτή θεωρείται ως ιδιαιτέρως επιβαρυντική αιτία.

3.17 Υποχρέωση επανόρθωσης στη Ραδιοτηλεόραση

Με το νόμο 1730/87 (αρ. 3 παρ. 12-14) θεσπίστηκε το δικαίωμα επανόρθωσης και αντίστοιχα η υποχρέωση επανόρθωσης που στη συνέχεια με το νόμο 1866/89 (αρ. 6 παρ. 8), επεκτάθηκε και στην ιδιωτική τηλεόραση. Οι διατάξεις των άρθρων αυτών αντικαταστάθηκαν αρχικά με το νόμο 2328/95 (αρ. 3 παρ. 11 και 12), ο οποίος ρύθμισε κατά τρόπο ενιαίο την υποχρέωση επανόρθωσης στα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης (κρατικά και ιδιωτικά). Η ρύθμιση αυτή καταργήθηκε με το αρ. 11 παρ 4 του Π.Δ 100/2000 και αντικαταστάθηκε με το άρθρο 9 του ίδιου Π.Δ.⁵⁸ Μέσω του ΠΔ 100/2000 εναρμονίστηκε η ελληνική νομοθεσία περί ραδιοτηλεόρασης στις διατάξεις της οδηγίας 97/36/ΕΟΚ με την οποία επήλθε ουσιώδης τροποποίηση της

⁵⁸ Βλ. Καράκωστας Κ. Ιωάννης, Το Δίκαιο των Μ.Μ.Ε, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ.56

οδηγίας 85/552/ΕΟΚ. Το εν λόγω ΠΔ ορίζει για το δικαίωμα επανόρθωσης και αντίστοιχα για την υποχρέωση επανόρθωσης – κατά τρόπο και πάλι ενιαίο για όλα τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης – τα εξής: «κάθε πρόσωπο, ανεξαρτήτως ιθαγένειας, του οποίου προσβάλλονται από το περιεχόμενο τηλεοπτικής ή ραδιοφωνικής εκπομπής δικαιώματα, όπως ιδίως η προσωπικότητα, η τιμή ή η υπόληψη ή ο ιδιωτικός και οικογενειακός βίος ή η επαγγελματική, κοινωνική, επιστημονική, καλλιτεχνική, πολιτική ή άλλη συναφής δραστηριότητα, ο σύζυγος και οι συγγενείς μέχρι τετάρτου βαθμού νεκρού, η μνήμη του οποίου προσβάλλεται κατά τον αυτό τρόπο, καθώς και ο νόμιμος εκπρόσωπος νομικού προσώπου, του οποίου προσβάλλεται κατά τα ανωτέρω η φήμη ή το επιχειρηματικό συμφέρον, δικαιούται να ζητήσει επανόρθωση⁵⁹ από το σταθμό που μετέδωσε την επίμαχη εκπομπή, μέσα σε αποκλειστική προθεσμία 20 ημερών από τη μετάδοση ή την αναμετάδοση της εκπομπής. Δικαίωμα επανόρθωσης έχει και κάθε πολιτικό κόμμα, συνδικαλιστικός, κοινωνικός ή άλλος συλλογικός φορέας, καθώς και τα στελέχη τους, όταν οι απόψεις τους για ένα ζήτημα που άπτεται των δραστηριοτήτων τους παραποιούνται ή αποσιωπούνται κατά τρόπο που αλλοιώνεται η εντύπωση του ακροατή ή τηλεθεατή για το πραγματικό περιεχόμενο των απόψεων αυτών. Αν ο θιγόμενος κατοικεί ή είναι εγκατεστημένος στο εξωτερικό, η προθεσμία αυτή παρεκτείνεται για άλλες 20 ημέρες. Η προθεσμία αυτή αναβιώνει μετά από επανάληψη της εκπομπής ή των επίμαχων σημείων της»

3.18 Γενική εφαρμογή

Η εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων διακρίνεται σε γενική και θεσμική. Γενική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι η εφαρμογή του γενικού περιεχομένου τους στο πεδίο της γενικής κυριαρχικής ή κοινωνικής σχέσης. Ο τύπος, λοιπόν, ως φορέας θεμελιωδών δικαιωμάτων υπόκειται και αυτός, στο πλαίσιο της γενικής εφαρμογής, στις γενικές οριοθετήσεις. Αφενός, δεν είναι υπεράνω του Συντάγματος και των νόμων – γιατί οι διατάξεις τους είναι που οριοθετούν την άσκηση κάθε συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος – και αφετέρου δε μπορεί να προσβάλλει δικαιώματα άλλων. Υπόκειται επομένως όπως και κάθε δικαίωμα στην αρχή της νομιμότητας όπως καθορίζεται στο άρθρο 5 παρ. 1. δηλαδή δε θα πρέπει να ασκείται κατά προσβολή του Συντάγματος, των δικαιωμάτων

⁵⁹ Βλ. ΔΠΡ ΑΘ 16280/1995, τράπεζα νομικών πληροφοριών[Πίνακας νομολογίας 5β] και ΕΦΑΘ 6519/2001, τράπεζα νομικών πληροφοριών[Πίνακας νομολογίας 5δ]

των άλλων και των χρηστών ηθών. Μεγαλύτερη βαρύτητα όσον αφορά στον τύπο δίνεται στη ρήτρα των χρηστών ηθών, καθώς αυτή θα πρέπει να εφαρμόζεται οπωσδήποτε μέσω της τήρησης του καθήκοντος της αλήθειας και της “έντιμης συμπεριφοράς”. Μάλιστα, τα άρθρα 14 παρ 1 του Συντάγματος αναφέρει ότι επιτρέπεται στον καθένα να διαδίδει τους στοχασμούς του , “τηρώντας τους νόμους του κράτους”. Εδώ δεν έχουμε μια εν λευκώ εξουσιοδότηση του νομοθέτη να εισάγει περιορισμούς, γιατί αυτό θα είχε σαν αποτέλεσμα την ανατροπή του συστήματος προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων. Απλώς, το άρθρο ρητά μας παραπέμπει στην αρχή της νομιμότητας και στην ουσία επαναλαμβάνει το αρ. 5 παρ 1 Σ. Έτσι, η γενική ρήτρα της νομιμότητας θα ίσχυε ούτως ή άλλως, έστω και αν δεν επαναλαμβανόταν στο αρ 14 παρ 1. Τέλος, απαγορεύεται και η καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της ελευθεροτυπίας, δηλ η νομότυπη πλην όμως υπερβολική και για τούτο μη ανεκτή από τη έννομη τάξη άσκηση δικαιώματος.

Τα ίδια ισχύουν και για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Και σ’ αυτή την περίπτωση για την άσκηση του δικαιώματος ισχύει η οριοθετική τριπλέτα του αρ 5 παρ 1 Σ:σεβασμός στο Σύνταγμα, στα δικαιώματα των άλλων και τήρηση των χρηστών ηθών.

3.19 Θεσμική εφαρμογή (δικαίωμα προσωπικότητας-θεσμός δημοσιότητας)

Η διαπλοκή του τύπου και της προσωπικότητας εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Όπως όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, έτσι και η ελευθερία του τύπου υπόκειται σε κάποιους περιορισμούς προκειμένου να μην ασκείται προσβάλλοντας κάποιο άλλο συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα, όπως για παράδειγμα αυτό της προσωπικότητας.⁶⁰ Στη σημερινή όμως εποχή εξαιτίας της αυξανόμενης δύναμης του τύπου ανακύπτουν κάποιες αντιθέσεις στο πεδίο της έντασης τύπου και προσωπικότητας. Οι αντιθέσεις αυτές δε μπορούν να επιλυθούν με τη μέθοδο της στάθμισης συμφερόντων.⁶¹ Σε ενδιαφέρουσες λύσεις σχετικά με τη διαπλοκή τύπου και προσωπικότητας μπορεί να οδηγήσει η θεσμική εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων, δηλ η εφαρμογή τους στο επίπεδο της μερικότερης έννομης σχέσης ή θεσμού, είτε ως προς το γενικό, είτε ως προς το θεσμικό τους περιεχόμενο, όπως προσδιορίζεται από τη σχέση αιτιώδους συνάφειας. Το αν όμως σε συγκεκριμένο

⁶⁰ Βλ. ΑΠ 940/1995 Τμήμα Α’, ΝοΒ 1997, σελ. 1109 [Πίνακας νομολογίας 3β]

⁶¹ Βλ. πάντως Δαγτόγλου, ατομικά δικαιώματα, 1989, σελ 516

θεσμό θα εφαρμοστεί το γενικό ή το θεσμικό περιεχόμενο του δικαιώματος καθώς και το μέτρο προσαρμογής του, προσδιορίζεται από την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας δικαιώματος και θεσμού. Γίνεται, λοιπόν, αποδεκτός ο κανόνας ότι επιτρέπονται οι αιτιώδεις και απαγορεύονται οι αναιτιώδεις περιορισμοί. Δηλαδή αν το δικαίωμα και ο θεσμός δεν συνδέονται με αιτιώδη συνάφεια, επιβάλλεται να εφαρμοστεί το γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος. Έτσι, λοιπόν, ένα δημόσιο πρόσωπο (η σχέση δημοσιότητας ως σχέση μεταξύ συγκεκριμένου προσώπου και κοινού είναι έννομη σχέση αναγνωριζόμενη από το δίκαιο)⁶² περιορίζεται στην άσκηση ενός δικαιώματός του μόνο εφόσον το συγκεκριμένο αυτό δικαίωμα συνδέεται με δεσμό αιτιώδους συνάφειας προς την έννομη σχέση της δημοσιότητας και μάλιστα κατά το μέτρο που ορίζει ο δεσμός αυτός της αιτιώδους συνάφειας.

Κεφάλαιο τέταρτο

4.1 Συμπέρασμα

Οι κοινωνικές ανακατατάξεις και οι τεχνολογικές μεταβολές που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη κοινωνία έχουν αντίκτυπο στις σχέσεις ανάμεσα σε δυο συνταγματικά κατοχυρωμένες αξίες : την ελευθερία του τύπου και την ελευθερία της προσωπικότητας. Έτσι, ενώ αρχικά ο τύπος αποτελούσε μέσο προστασίας της ανθρώπινης αξίας σήμερα είναι συχνές οι περιπτώσεις όπου έρχεται σε σύγκρουση με το αγαθό της προσωπικότητας. Η ένταση αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι ο τύπος εισέρχεται σε κάθε εκδήλωση της ζωής του ανθρώπου. Προκειμένου, λοιπόν, να προστατευθεί η προσωπικότητα των κοινωνιών του δικαίου, το Σύνταγμά μας στο αρ 14 παρ. 5 κατοχυρώνει την υποχρέωση του τύπου προς άμεση και πλήρη επανόρθωση σε περίπτωση ανακριβούς δημοσιεύματος. Στόχος της εν λόγω υποχρέωσης είναι η αποκατάσταση της αντικειμενικής αλήθειας και όχι ο περιορισμός της ελευθεροτυπίας, παρόλο που εξαναγκάζει τον αποδέκτη του σε πράξη. Στο πλαίσιο της γενικής εφαρμογής η υποχρέωση επανόρθωσης αποτελεί ένα «οιονεί περιορισμό» γιατί δεν είναι ένας αληθής περιορισμός αλλά δεν αποτελεί ούτε οριοθέτηση της ελευθεροτυπίας δεδομένου ότι βαίνει πέρα από αυτή. Περαιτέρω, ο τύπος ως φορέας θεμελιωδών υπόκειται στην αρχή της νομιμότητας όπως

⁶²Βλ. Δημητρόπουλος Α., συνταγματικά δικαιώματα-παραδόσεις συνταγματικού δικαίου, Αθήνα 2004, σελ.,279

καθορίζεται στο αρ 5 παρ 1 Σ. Μεγαλύτερη βαρύτητα όσον αφορά στον τύπο δίνεται στη ρήτρα των χρηστών ηθών η οποία εφαρμόζεται μέσω της τήρησης του καθήκοντος της αλήθειας και της «έντιμης συμπεριφοράς». Τέλος, στο πλαίσιο της θεσμικής εφαρμογής (η οποία οδηγεί σε ενδιαφέρουσες λύσεις σε περιπτώσεις αντίθεσης ανάμεσα στην ελευθεροτυπία και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας) ισχύει ο κανόνας ότι επιτρέπονται οι αιτιώδεις και απαγορεύονται οι αναιτιώδεις περιορισμοί. Έτσι, λοιπόν, ένα δημόσιο πρόσωπο(η δημοσιότητα είναι έννομη σχέση αναγνωριζόμενη από το δίκαιο) περιορίζεται στην άσκηση ενός δικαιώματός μόνο όταν αυτό συνδέεται με δεσμό αιτιώδους συνάφειας προς την έννομη σχέση της δημοσιότητας και μάλιστα κατά το μέτρο που ορίζει αυτός ο δεσμός της αιτιώδους συνάφειας.

4.2 Περίληψη - Λήμματα στα Ελληνικά

Στη σημερινή εποχή της ραγδαίας τεχνολογικής εξέλιξης, το ζήτημα της προστασίας της προσωπικότητας έναντι των επεμβάσεων του τύπου αποκτά κεφαλαιώδη σημασία. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει τόσο την ελευθερία του τύπου(αρ. 14 Σ) όσο και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (αρ.5Σ). Πολλές φορές, όμως, οι δυο αυτές συνταγματικά κατοχυρωμένες αξίες συγκρούονται με αποτέλεσμα να θίγεται η προσωπικότητα των υποκειμένων του Δικαίου. Προκειμένου, λοιπόν, να ελεγχθεί η τεράστια δύναμη του τύπου, έχει κατοχυρωθεί συνταγματικά η υποχρέωση του τύπου προς επανόρθωση σε περίπτωση ανακριβών δημοσιευμάτων. Στόχος της κατοχύρωσης είναι η αποκατάσταση της αντικειμενικής αλήθειας. Στο πλαίσιο της γενικής εφαρμογής χαρακτηρίζεται ως «οιονεί περιορισμός» και στο πλαίσιο της θεσμικής εφαρμογής καθορίζεται ειδικά από τους αναγκαστικούς νόμους περί τύπου ύστερα από επιφύλαξη νόμου με την προϋπόθεση της αιτιώδους συνάφειας.

4.3 Περίληψη - Λήμματα στα Αγγλικά

In the current season of rapid technological development, the question of protection of personality against the interventions of press acquires fundamental importance. The Greek Constitution protects both the freedom of press and the free growth of personality. Many times, however, the two constitutionally guaranteed values collide

so that the personality of people is offended. As it is necessary to control the force of the press, the Greek Constitution guarantees the obligation of the press to redress in case of inaccurate publications. The aim of this consolidation is the restoration of objective truth. In the frame of general application it is characterized as a "fake restriction" and in the frame of institutional application it is determined specifically by the obligatory laws about press after reserve of law.

Γ) ΠΙΝΑΚΑΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

1. ΜονΠρΘες 5679/1996, Αρμενόπουλος 1996, σελ. 495

ΕΙΔΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ

Δικαστής: Νικόλαος Τσάκος
Δικηγόροι: Γ. Παναγοπούλου –Α.Χαριντάνης, Ε. Γκώτσης.

(681Δ ΚπολΔ· Ν.2328/1995. ν. 1178/1981)

Ειδική διαδικασία διαφορών που αφορούν προσβολές από δημοσιεύματα ή ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές: αγωγή για καταβολή χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης από ανυπόγραφο δημοσίευμα εφημερίδας: παθητική νομιμοποίηση: υπεύθυνος για τα συκοφαντικά δημοσιεύματα του τύπου είναι μόνον ο ιδιοκτήτης του εντύπου και όχι ο εκδότης ή ο υπεύθυνος συντονισμού της ύλης: κατά τόπον αρμοδιότητα.

Ο ενάγων εκθέτει στην αγωγή του ότι είναι καθηγητής φυσικής αγωγής και διδάσκει την ειδικότητα του ποδοσφαίρου στο τμήμα ΤΕΦΑΑ του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, ενώ παράλληλα είναι προπονητής στο Ινστιτούτο ποδοσφαίρου Θεσσαλονίκης «χ.» από το 1985 μέχρι σήμερα. Ότι στις 16.3.1994 η εφημερίδα «Α.Μ.θ.», στην τέταρτη σελίδα και κάτω από τον υβριστικό και συκοφαντικό τίτλο «Τυχοδιώκτες στον Αθλητισμό» δημοσίευσε ένα ανυπόγραφο άρθρο, το οποίο αναφέρεται σ' αυτόν. Συγκεκριμένα το άρθρο αυτό τον χαρακτηρίζει ως μετριότητα, υποστηρίζει ότι αυτός δοκιμάστηκε πολλές φορές και απέτυχε και αποδίδει την παραμονή του στα «Χ.» σε παρασκηνιακές κινήσεις του και στη συνδιαλλαγή αυτού με τους πατεράδες των παιδιών που διοικούν την ομάδα. Ότι το δημοσίευμα αυτό είναι ψευδές και κακόβουλο και μειώνει την τιμή και την υπόληψή του, στοιχειοθετώντας το αδίκημα της συκοφαντικής δυσφημίας δια του τύπου. Διώκει δε, με απόφαση που θα κηρυχθεί προσωρινά εκτελεστή και με την προσωπική κράτηση του δευτέρου και των επόμενων αυτού εναγομένων, λόγω αδικοπραξίας, να καταβάλουν στον ενάγοντα, αλληλέγγυα και σε ολόκληρο καθένας, 15.000.000 δραχμές σ' αυτόν ως χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής του βλάβης και μάλιστα η πρώτη ως ιδιοκτήτρια της εφημερίδας, ο δεύτερος ως εκδότης και διευθυντής, ο τρίτος ως υπεύθυνος συντονισμού ύλης και οι λοιποί ως υπεύθυνοι επιμέλειας ύλης

της παραπάνω εφημερίδας. Επίσης διώκει να δημοσιευθεί η απόφαση που θα εκδοθεί στον ίδιο χώρο της εφημερίδας που δημοσιεύθηκε το συκοφαντικό δημοσίευμα, καθώς και να του καταβάλουν αυτοί τη δικαστική του δαπάνη. Η αγωγή αυτή παραδεκτά φέρεται ενώπιον του Δικαστηρίου κατά την προκείμενη ειδική διαδικασία των εργατικών διαφορών (άρθρα 681Α, 666 παρ. 1, 667, 670 επ., 14 παρ. 2, 27, 22, ΚΠολΔ) και είναι νόμιμη μόνο κατά το μέρος που στρέφεται κατά της πρώτης εναγομένης. Η αγωγή για τους λοιπούς εναγομένους είναι μη νόμιμη και πρέπει να απορριφθεί, αφού, σύμφωνα με το άρθρο μόνο παράγραφος 1 του νόμου 1178/1981, υπεύθυνος για δημοσιεύματα του τύπου που είναι συκοφαντικά και θίγουν την τιμή και την υπόληψη τρίτων είναι μόνο ο ιδιοκτήτης του εντύπου. Η αγωγή, κατά το μέρος που κρίθηκε νόμιμη, στηρίζεται στις διατάξεις των άρθρων 920, 932 ΑΚ, σε συνδυασμό με το άρθρο 363 ΠΚ, άρθρο μόνο του ν. 1178/1981, στο ν. 2328/1995, 176, 907 επ. ΚΠολΔ και αφού έχει καταβληθεί και το προσήκον τέλος δικαστικού ενσήμου (βλ. υπ' αριθμόν .../20.12.1995 διπλότυπο είσπραξης ΔΟΥ Θεσσαλονίκης), πρέπει να ερευνηθεί περαιτέρω κατ' ουσίαν.

Η πρώτη εναγομένη, ιδιοκτήτρια της εφημερίδας, αρνείται την αγωγή. Περαιτέρω δε ισχυρίζεται 1) ότι το Δικαστήριο αυτό είναι αναρμόδιο να δικάσει την υπόθεση αυτή και 2) ότι δεν έχει κληθεί νομότυπα αυτή, αφού τα γραφεία της βρίσκονται στον Ταύρο Αθηνών και όχι στη Θεσσαλονίκη, όπου κλητεύθηκε. Οι ισχυρισμοί της αυτοί είναι νόμιμοι, στηρίζονται στα άρθρα 12 επ., 18, 122 επ. ΚΠολΔ και πρέπει να ερευνηθούν οι ισχυρισμοί αυτοί περαιτέρω κατ' ουσία.

Σχετικά με τις ενστάσεις της εναγομένης: Ότι το παρόν Δικαστήριο είναι αναρμόδιο να δικάσει την υπόθεση αυτή. Σύμφωνα με το άρθρο 681Δ παρ. 1 του ΚΠολΔ, κατά την ειδική διαδικασία των άρθρων 666 παρ. 1, 667, 670, 671 παρ. 1 έως 3 και 672-676 δικάζονται από το καθ' ύλην αρμόδιο δικαστήριο οι πάσης φύσεως διαφορές που αφορούν σε αποζημιώσεις οποιασδήποτε μορφής περιουσιακής ζημίας ή ηθικής βλάβης που προκλήθηκε διά του τύπου ή με ραδιοφωνικές ή τηλεοπτικές εκπομπές, ως και οι συναφείς προς αυτές αξιώσεις προστασίας της προσωπικότητας των προσβληθέντων. Συνεπώς, σύμφωνα με το άρθρο αυτό, αρμόδιο για την εκδίκαση της υποθέσεως αυτής είναι το Δικαστήριο αυτό, γι αυτό και η σχετική ένσταση περί αναρμοδιότητάς του πρέπει να απορριφθεί (βλ. ΠολΠρΑθ 3310/1995 αδημοσίευτη και σχετικά βλ. ΕφΑθ 8268/1991 ΕλλΔνη 34.1510). Επίσης, ως προς το μη νομότυπο της κλητεύσεως της εναγομένης, ότι κλητεύθηκε στην Κ.Ν. 23 Θεσσαλονίκη και όχι στον Ταύρο Αττικής, όπου έχει τα γραφεία της. Στο σχετικό φύλλο της εφημερίδας, και μάλιστα στη σελίδα 2 αυτής, αναφέρεται ως διεύθυνση των γραφείων της η ΚΝ. 23, Θεσσαλονίκη. Επομένως και ο ισχυρισμός αυτός της εναγομένης είναι αβάσιμος και πρέπει να απορριφθεί.

Κατ' ακολουθία των παραπάνω, πρέπει να γίνει δεκτή κατά ένα μέρος η αγωγή και να υποχρεωθεί η εναγόμενη εταιρία να καταβάλει στον ενάγοντα το ποσό των 10.000.000 δραχμών, ως χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης που έχει υποστεί. Περαιτέρω, πρέπει να κηρυχθεί προσωρινά εκτελεστή η απόφαση αυτή, γιατί η επιβράδυνση της εκτελέσεως μπορεί να επιφέρει σημαντική ζημία στον ενάγοντα. Τέλος, πρέπει να δημοσιευθεί η απόφαση αυτή στον ίδιο χώρο της εφημερίδας που δημοσιεύθηκε το συκοφαντικό δημοσίευμα.

2.ΠολΠρΑθ7902/1996, ΕλλΔνη 1997, σελ., 941

Πρόεδρος: **Δημητρούλα Υφαντή.**

Εισηγητής: **Αθαν. Δαββέτας, Πρωτοδίκης.**

Δικηγόροι: **Βασ. Αλεξανδρής, Κων. Μαυρουλάκης, Αντιγ. Μαυρομάτη.**

Χρηματική ικανοποίηση για δημοσίευμα δια του τύπου· αξιώσεις από αυτόν. Εφαρμογή και επί νομικών προσώπων ως προς την αξίωση χρηματικής ικανοποιήσεως λόγω ηθικής βλάβης· λόγοι άρσης του παράνομου χαρακτήρα της προσβολής· εφαρμογή του άρθρου 367 § 1 ΠΚ και στο ιδιωτικό δίκαιο· σχετικός ισχυρισμός είναι ένσταση· πότε υπάρχει δικαιολογημένο ενδιαφέρον των λειτουργών του τύπου· αντένσταση ότι συντρέχει περίπτωση συκοφ. δυσφημίσεως ή ειδικός σκοπός εξυβρίσεως. πότε υπάρχει τέτοιος. Αξίωση προς άρση της προσβολής και παραλείψεως για το μέλλον λόγω προσβολής της προσωπικότητας και νομικού προσώπου, ανεξαρτήτως υπαιτιότητας του προσβαλόντος· άρση του παρανόμου της προσβολής και σ' αυτήν την περίπτωση, όταν συντρέχει λόγος του άρ. 367 § 1 ΠΚ χωρίς παράλληλη συνδρομή συκοφ. δυσφημίσεως ή ειδικού σκοπού εξυβρίσεως· δημοσίευση περιλήψεως της αποφάσεως μόνον όταν η τελευταία είναι καταψηφιστική.

Κατά το άρθρο μόνο § 1 του ν. 1178/81 «περί αστικής ευθύνης του τύπου και άλλων τινών διατάξεων», ο ιδιοκτήτης κάθε εντύπου υποχρεούται σε πλήρη αποζημίωση για την παράνομη περιουσιακή ζημία, καθώς και σε χρηματική ικανοποίηση για την ηθική βλάβη που προξενήθηκαν υπαίτια με δημοσίευμα, το οποίο θίγει την τιμή και την υπόληψη κάθε ατόμου, έστω και αν η κατά το άρθρο 914 ΑΚ υπαιτιότητα, η κατά το άρθρο 919 ΑΚ πρόθεση και η κατά το άρθρο 920 ΑΚ γνώση ή υπαίτια άγνοια συντρέχει στον συντάκτη του δημοσιεύματος ή αν ο τελευταίος είναι άγνωστος στον εκδότη ή στον διευθυντή συντάξεως του εντύπου. Στην § 2 του ίδιου άρθρου ορίζεται το ελάχιστο ποσό, Το οποίο θα πρέπει να καταβληθεί ως χρηματική ικανοποίηση κατά το άρθρο 932 Ακ.

Σύμφωνα με την § 6 του ίδιου άρθρου όπως αντικαταστάθηκε με το άρθ. 32 § 1 του ν. 1941/91 και άρθρο μόνο § 4 του ν. 2243/94, σε περίπτωση που γίνει δεκτή αγωγή καταψηφιστική στηριζόμενη στην § 1 του ως άνω άρθρου και εφόσον έχει καταβληθεί σχετικό αίτημα, το δικαστήριο υποχρεούται να διατάξει με την απόφασή του και την καταχώριση στην εφημερίδα που ανέγραψε το επιλήψιμο δημοσίευμα: α) περιλήψεως της αποφάσεως, η οποία να περιέχει ειδικότερα τα στοιχεία που καθορίζονται λεπτομερώς στο αμέσως επόμενο εδάφιο και β) ειδήσεως για την καταδίκη της εφημερίδας, στην ίδια θέση αυτής που είχε καταχωρισθεί και το επιλήψιμο δημοσίευμα, εντός 15 ημερών από την επίδοση της τελεσίδικης απόφασης, καθοριζομένης και χρηματικής ποινής για κάθε ημέρα καθυστερήσεως της καταχωρίσεως ισόποση προς το εκεί ειδικότερα οριζόμενο ποσοστό.

Οι ανωτέρω διατάξεις εφαρμόζονται και όταν θίγεται η φήμη και η επαγγελματική πίστη νομικού προσώπου, (όπως και η ΑΕ), ιδιότητες αντίστοιχες προς την τιμή και την υπόληψη φυσικού προσώπου. Η άποψη αυτή ενισχύεται τόσο από την διάταξη του άρθρου 364 ΠΚ περί δυσφημίσεως ανώνυμης εταιρίας όσο και από την πάγια θέση νομολογίας και θεωρίας ότι το νομικό πρόσωπο δικαιούται να ζητήσει χρηματική ικανοποίηση για την βλάβη που υπέστη στη φήμη και την πίστη του, (βλ ΕΑ 2456/88 ΕλλΔνη 30,810 ad hoc, πρβλ. επίσης ΑΠ 182/67 ΝοΒ 16.46, ΕΑ 6338/81 ΝοΒ 29.1412 και *Καυκά*: Ενοχικό Δίκαιο, 4η έκδ., άρθρα 932-933, §2).

Από τις ανωτέρω διατάξεις συνάγεται ότι ο ενάγων τον ιδιοκτήτη εφημερίδας για αποζημίωση ή χρηματική ικανοποίηση λόγω περιουσιακής ζημίας ή ηθικής βλάβης που προκλήθηκε από εις βάρος του επιλήψιμο δημοσίευμα, αρκεί να ισχυρισθεί και αποδείξει, αφενός ότι θίχθηκε η τιμή και η υπόληψή του ή η φήμη και η πίστη του (επί νομικού προσώπου) από το επίμαχο δημοσίευμα κατά τρόπο παράνομο, είτε λόγω των περιεχομένων σ' αυτό ειδήσεων, είτε λόγω δυσμενών σχολίων και χαρακτηρισμών, αφετέρου ότι η προσβολή αυτή καλύπτεται κατά το υποκειμενικό στοιχείο, όπως προσδιορίζεται ανωτέρω, τούτου συντρέχοντος έστω και στο πρόσωπο

του συντάκτη του δημοσιεύματος ή εφόσον αυτός είναι άγνωστος του εκδότη ή του διευθυντή συντάξεως. Επομένως το παράνομο της προσβολής αντιστοιχεί στην αντικειμενική υπόσταση των αδικημάτων της εξυβρίσεως και της απλής δυσφημίσεως, (άρθρα 361, 362 και 364 § 1 ΠΚ). Αφετέρου κατά το άρθρο 367 § 1 περ. γ' - δ' του ΠΚ το άδικο των προβλεπομένων στα άρθρα 361 επ. του ίδιου κώδικα πράξεων αίρεται μεταξύ άλλων και όταν πρόκειται για εκδηλώσεις που γίνονται για την εκτέλεση νομίμων καθηκόντων, την άσκηση νόμιμης εξουσίας, την διαφύλαξη δικαιώματος, ή από άλλο δικαιολογημένο ενδιαφέρον και σε ανάλογες περιπτώσεις. Η διάταξη αυτή για την ενότητα της έννομης τάξης εφαρμόζεται αναλογικά και στον χώρο του ιδιωτικού δικαίου (βλ. ΕΑ 8908/88 ΝοΒ 36.1664 και ΕθΠειρ 871179 ΝοΒ 28.555). Επομένως αιρομένου του άδικου χαρακτήρα των προαναφερθεισών αξιολογικών πράξεων αποκλείεται και το στοιχείο του παρανόμου της επιζήμιας συμπεριφοράς ως όρος της αντίστοιχης αδικοπραξίας του αστικού δικαίου (ΑΠ 1407/88 ΕλλΔνη 31.95). Έτσι η προβολή συνδρομής περιπτώσεως του άρθρου 367 § 1 του ΠΚ αποτελεί αυτοτελή ισχυρισμό καταλυτικό της αγωγής του προσβληθέντος από δημοσίευμα εφημερίδος προσώπου, (ένσταση) λόγω άρσεως του παρανόμου της προσβολής (βλ. ΑΠ 1286/93 ΕλλΔνη 36.1649 και ΕΑ 9975/86 ΕλλΔνη 28.299). Δικαιολογημένο ενδιαφέρον που πηγάζει από την συνταγματικά κατοχυρωμένη ελευθερία και την κοινωνική αποστολή του τύπου (αρ. 14 παρ. 1-2 Συντ.), έχουν και τα πρόσωπα που συνδέονται με την λειτουργία του, κυρίως οι δημοσιογράφοι, για την δημοσίευση ειδήσεων και σχολίων σχετικών με τις πράξεις και τη συμπεριφορά φυσικών ή νομικών προσώπων ή ομάδων προσώπων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για το κοινωνικό σύνολο. Γι' αυτό μπορούν να δημοσιεύουν ειδήσεις και σχόλια για τη σχετική πληροφόρηση και ενημέρωση του κοινού και με οξεία ακόμα κριτική ή δυσμενείς χαρακτηρισμούς (βλ. ΑΠ 1653/83 ΝοΒ 32.543, ΕΑ 2456/88 ΕλλΔνη 30.810, ΕΑ 1652/88 ΕλλΔνη 30.814 επ., ΕΑ 594/92 ΕλλΔνη 34.1515). Όμως ο άδικος χαρακτήρας του δημοσιεύματος ως προς τις εξυβριστικές ή δυσφημιστικές εκφράσεις που περιέχει δεν αίρεται λόγω δικαιολογημένου ενδιαφέροντος κ.λ.π. και συνεπώς παραμένει η ποινική ευθύνη των κατά νόμο υπευθύνων, άρα και η υποχρέωσή τους προς αποζημίωση κατά το αστικό δίκαιο, όταν συντρέχει μία από τις περιπτώσεις του άρθρου 367 * 2 ΠΚ, δηλαδή όταν οι επίμαχες κρίσεις και εκδηλώσεις περιέχουν τα συστατικά στοιχεία του αδικήματος της συκοφαντικής δυσφημίσεως του άρθρου 363 ή 364 § 3 ΠΚ, ή όταν από τον τρόπο της εκδηλώσεως ή από τις περιστάσεις, υπό τις οποίες τελέστηκε η πράξη, προκύπτει σκοπός εξυβρίσεως δηλαδή πρόθεση που κατευθύνεται ειδικά στην προσβολή της τιμής (βλ. ΑΠ 137/85 ΝοΒ 33.510, ΑΠ 1653/83 ΝοΒ 32.543, ΕΑ 2456/88 ό.π., ΕΑ 3129/88 ΝοΒ 36.1243, ΕΑ 9975/88 ΕλλΔνη 28.299 και ΕΑ 594/92 ΕλλΔνη 34.1515). Ο ειδικός σκοπός εξυβρίσεως υπάρχει στον τρόπο εκδηλώσεως της εξυβριστικής ή δυσφημιστικής συμπεριφοράς, όταν δηλαδή δεν ήταν πραγματικά αναγκαίος για να αποδοθεί όπως έπρεπε αντικειμενικά το περιεχόμενο της σκέψεως του ενεργήσαντος προς προστασία δικαιολογημένου ενδιαφέροντος και όταν ο τελευταίος αν και εγνώριζε την έλλειψη της αναγκαιότητας του τρόπου αυτού, εντούτοις τον χρησιμοποίησε για να προσβάλλει την τιμή του άλλου (βλ. ΑΠ 137/85 ό.π., ΑΠ 1653/83 ό.π., ΕΑ 2456/8 ό.π. γ ΕΑ 1652/88 ό.π., ΕΑ 594/92 ό.π.). Επομένως όταν επί αγωγής του θιγέντος από επιλήψιμο δημοσίευμα ο εναγόμενος προτείνει λόγο άρσεως του παρανόμου της πράξεως στηριζόμενο στο άρθρο 367 * 1 ΠΚ, μπορεί και ο ενάγων να προτείνει κατ' αντένσταση είτε ότι συντρέχουν τα στοιχεία της συκοφαντικής δυσφημίσεως, (αναλήθεια του περιεχομένου του δημοσιεύματος και γνώση του συντάκτη ή εκδότη ή διευθυντή συντάξεως περί τούτου), είτε ότι υπήρχε ειδικός σκοπός εξυβρίσεως, αναφέροντας ειδικότερα τα στοιχεία βάσει των οποίων οι

εκφράσεις του δημοσιεύματος δεν ήταν αναγκαίες για να αποδοθεί η σκέψη του συντάκτη του, εν γνώσει του τελευταίου.

Περαιτέρω κατά το άρθρο 57 ΑΚ, όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον, ανεξαρτήτως υπαιτιότητας του προσβαλλόντος. Η ίδια δε αξίωση δίδεται υπό τις ίδιες προϋποθέσεις και επί προσβολής της φήμης και της πίστης νομικού προσώπου, (βλ. ΟΛΑΠ 812/80 ΝοΒ 29.79, ΑΠ 849/85 ΝοΒ 34.836, ΕΑ 3962/82 ΕλλΔνη 23.489, ΕΑ 401/86 ΕλλΔνη 27.508 και Εα 6338/81 ΝοΒ 29.1412). Το παράνομο της προσβολής αίρεται και εν προκειμένω, εφόσον συντρέχει περίπτωση του άρθρου 367 * 1 ΠΚ, ενώ παραμένει ακόμα και αν συντρέχει τέτοια περίπτωση, εφόσον πληρούται μία από τις προϋποθέσεις της § 2 του ίδιου άρθρου (βλ. προηγουμένως, επίσης *Ι. Καρακατσάνη* στον ΑΚ Γεωργ. Σταθόπ. άρθ. 57, αριθ. 27).

Στην προκειμένη περίπτωση φέρεται προς συζήτηση η υπ' αριθ. καταθ. 3989/95 από 19.4.95 αγωγή της ανώνυμης εταιρείας με την επωνυμία «ΙΝΤΕΡΒΕΛΟΣ ΙΝΤΕΡΝΑΣΙΟΝΑΛ ΜΠΙΖΝΕΣ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤ ΑΕ» κατά της ανώνυμης εταιρείας «Χ.Κ Τεγόπουλος ΑΕ» ως ιδιοκτήτριας της εφημερίδας «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ». Με την κρινόμενη αγωγή η ενάγουσα ισχυρίζεται ότι στην ανωτέρω εφημερίδα δημοσιεύθηκε την 31.3.1995 άρθρο αναφερόμενο στην ενάγουσα και στον όμιλο εταιριών, στον οποίο αυτή ανήκει, το οποίο προσέβαλε παράνομα τη φήμη και πίστη της ενάγουσας και ότι η συντακτική του δημοσιεύματος ομάδα δημοσιογράφων της εφημερίδας βαρύνεται με υπαιτιότητα, (πρόθεση άλλως αμέλεια), για το περιεχόμενο του δημοσιεύματος. Με αυτά τα περιστατικά ζητεί, όπως το αγωγικό αίτημα περιορίσθηκε παραδεκτά από καταψηφιστικό σε εν μέρει αναγνωριστικό κατ' άρθ. 223 § 1 ΚΠολΔ, να αναγνωρισθεί ότι η εναγομένη υποχρεούται να της καταβάλει ως χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης το ποσό των 500.000.000 δρχ., με τον νόμιμο τόκο από την επίδοση της αγωγής, να υποχρεωθεί η εναγομένη να δημοσιεύσει περιληπτικά την εκδοθησομένη απόφαση στην εφημερίδα της, καθοριζομένης χρηματικής ποινής για κάθε ημέρα καθυστέρησης της καταχώρισεως, να υποχρεωθεί η εναγομένη αφενός να άρει την προσβολή με ανασκευαστικό του επιλήψιμου άρθρου νεότερο δημοσίευμα, εξαναγκαζομένης προς τούτο με καταδίκη της στις ποινές του άρθρου 946 § 1 του ΚΠολΔ, αφετέρου να παραλείψει την ίδια προσβολή στο μέλλον και τέλος να κηρυχθεί η εκδοθησομένη απόφαση ως προς το καταψηφιστικό μέρος της προσωρινά εκτελεστή. Με το ανωτέρω περιεχόμενο και αιτήματα η αγωγή παραδεκτά εισάγεται με την προκειμένη διαδικασία των εργατικών διαφορών, (άρθ. 681 Δ' ΚΠολΔ), στο Δικαστήριο τούτο που είναι καθ' ύλην και κατά τόπο αρμόδιο για την εκδίκασή της, (άρθ. 14 επ., 18, 25 § 2 ΚΠολΔ), μη απαιτούμενης της καταβολής δικαστικού ενσήμου, εφόσον κατά το πρώτο κύριο αίτημά της είναι αναγνωριστική, ενώ κατά το δεύτερο μη αποτιμητή σε χρήμα. Είναι δε νόμιμη, σύμφωνα με την προηγούμενη σκέψη, στηριζόμενη κατά μεν το πρώτο κύριο αίτημά της στις διατάξεις των αρ.: μόνο § 1 του ν. 1178/81, 57, 59, 914, 919, 932, 299, 346 ΑΚ, 70 ΚΠολΔ, 361 επ. ΠΚ, (βλ. ως προς την νομιμότητα του αιτήματος περί αναγνωρίσεως της οφειλής τόκων από της επιδόσεως καταψηφιστικής αγωγής που μετετράπη σε αναγνωριστική: ΟΛΑΠ 13/94 ΕλλΔνη 35.1260), κατά δε το δεύτερο και τα παρεπόμενα αυτού αιτήματα στις διατάξεις των άρθρων: 57 ΑΚ, 361 επ. ΠΚ, 946 § 1, 907 και 908 του ΚΠολΔ : Όμως το παρεπόμενο του πρώτου κυρίου αιτήματος αίτημα, περί δημοσίευσως στην εφημερίδα της εναγομένης περιλήψεως της δεχομένης την αγωγή αποφάσεως, είναι μη νόμιμο και πρέπει ν' απορριφθεί, διότι, όπως προκύπτει από την διατύπωση της σχετικής διατάξεως της § 6 του άρθρου μόνου του ν. 1178/81 η εν λόγω δημοσίευση

διατάσσεται μόνον όταν η απόφαση του δικαστηρίου είναι κατανηφιστική ως προς την αιτούμενη αποζημίωση ή χρηματική ικανοποίηση, (βλ. ΕΑ 9720191 και 2456/88 ΕλλΔνη 34 και 30 αντίστοιχα, σελ. 1513 και 810 αντίστοιχα, επίσης ΠΠΑΘ 1234/96 αδημ)

3α. Νομικό Βήμα, 1976, Έτος 24^ο σελ 163

ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Αριθ. 1/1976

Εισαγγελεύς ο κ. Ι. ΣΑΡΡΕΑΣ

Τύπος. - υποχρέωσις διευθυντού ή εκδότης εφημερίδος ή περιοδικού προς καταχώρισιν επανορθώσεως.- δικαίωμα αυτού ν' αρνηθεί εφ' όσον η επανόρθωσις περιέχει εκφράσεις δυσφημιστικάς ή αποτελούσας κολάσιμον πράξιν ή αν παρήλθε διάστημα μηνός από καταχωρήσεως- υποχρέωσις διευθυντού ή εκδότης ν' απευθυνθή εις εισαγγελία πρωτοδικών ή ειρηνοδίκην.- εξουσία αυτών προς τροποποίησιν αναλόγως δημοσιεύματος.-επανορθωτικό δημοσίευμα περιέχον αξιόποινων πράξιν διεγέρσεως εις διάπραξιν πλημμελήματος (αρθ. 184 ΠοινΝ) ή αθέμιτον ανταγωνισμόν (ν. 146/1914). – έννοια εκατέρου εγκλήματος.- διαγραφή επιληψίμων, κατά την κρίσιν εισαγγελέως φράσεων.

Υπ' όσιν η από 3.5.1976 αίτησις του Χ.Α.**. εκδότης της «Εφημερίδος Παντοπώλων». περί αρνήσεως καταχωρήσεως της κοινοποιηθείσης αυτώ την 29.4.1976 απαντήσεως της εν Αθήναις εδρευούσης εταιρείας περιορισμένης ευθύνης υπό την επωνυμία «Ε.Κ.Μ. **» επί το λόγω ότι εν τη ως άνω απαντήσει περιέχονται εκφράσεις προφανώς αποτελούσαι αξιόποινους πράξεις.

Επειδή ούτος έχουσα η αίτησις κατά τα κύρια αυτής σημεία, είναι νομίμος. ερειδομένη εις το άρθρο 38 εν συνδ. προς το αρθρ. 37 του ν. 1092/1938 ισχύοντος ήδη απο τις 6.3.1975 συμφώνως το άρθρο 2 του ν. 10/1975, όστις ισχύει από της ημερομηνίας ταύτης, συμφώνων τω αρθρ. 7 αυτού και ερευνητέα.

Επειδή κατ' αρθρ. 38 § 2 εν συνδ. προς το αρθρ.37 § 4 του ν. 1092/1938 ο διεθυντής, ο εκδότης ή ο ιδιοκτήτης εφημερίδος ή περιοδικού, δύναται να αρνηθή την καταχώρισιν της επανορθώσεως, α) εάν αυτή περιέχη εκφράσεις προφανώς δυσφημιστικάς ή αποτελούσας αξιόποινων, πράξιν και β) αν παρήλθεν από της καταχωρήσεως του δημοσιεύματος διάστημα μηνός δια την ημεδαπήν ή τριών μηνών οσάκις ο αιτών την επανόρθωσιν διετριβέν εν τη αλλοδαπή, κατά πάσαν περίπτωσιν δε αρνήσεως προς καταχώρισιν υποχρεούται ο εκδότης ή διευθυντής, εντός προθεσμίας τριών ημερών, να καταθέση την επανόρθωσιν μετά των λόγων εφ' ων στηρίζει την άρνησιν παρά τω οικείω Εισαγγελεί του Πρωτοδικείου, ή όπου δεν υπάρχει τοιούτος παρά τω Ειρηνοδίκη. ούτος δε δικαιούται να προβή εις οιανδήποτε ήθελε κρίνει τροποποίησιν του δημοσιεύματος, ή μετά τούτο άρνησιν προς καταχώρισιν αποτελεί επιβαρυντικήν αιτίαν.

Εκ τούτου συνάγεται ότι ο Εισαγγελεύς δικαιούται μόνον να τροποποιήση την απάντησιν, αφαιρών εκ ταύτης τας αποτελούσας, κατά την κρίσιν του, δυσφίμησιν ή άλλας αξιόποινους πράξεις, φράσεις, ως και να αποφανθή ότι δεν πρέπει να δημοσιευθεί η απάντησις μόνον εις την περίπτωση παρόδου της προθεσμίας του εδάφιου β' της § 4 του αρθρ. 37 του ως άνω ν. 1092/1938, (Μπουροπούλου, Ερμηνεία των περί Τύπου νόμων.1958, σελ 96). Εν προκειμένω το μεν δημοσίευμα εγένετο την 19.4.1976 η δε απαντώσα εταιρεία, έχουσα έδραν εν τη ημεδαπή εμπροθέσμως ήτοι την 29.4.1976 επέδωσε δια δικαστικού επιμελητού την

απάντησιν της εις τον αιτούντα εκδότην της «Εφημερίδος Παντοπώλων» και συνεπώς δεν δύναται ν' απαγορευθή η δημοσίευσις αυτής τούτω τω λόγω.

Περαιτέρω εκ του κειμένου της απαντήσεως επανορθώσεως, και δη εκ των φράσεων «Η διακίνησης των ΕΚΜ Πράσινων Ενσήμων δεν αποτελεί αιτίαν αθέμιτου ανταγωνισμού δεδομένου ότι το Υπουργείον Εμπορίου δια σχετικού εγγράφου του αποφαίνεται ότι αυτή δεν αντίκειται εις την κειμένην νομοθεσίαν, η δε απαγορευτική αγορανομική διάταξις ηκυρώθη δι' αποφάσεως της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Συνεπώς, η διακίνησης των ΕΚΜ Πράσινων Ενσήμων ούτε θεμιτός είναι, ούτε παγίδα των επαγγελματιών αποτελεί και ούτε τους «ευφυείς» επιχειρηματίας των μόνον ωφελεί», προκύπτει ότι αι φράσεις αυτές αποτελούν αξιόποινον πράξιν προβλεπομένην και τιμωρουμένην υπό του αρθρ. 184 ΠΚ ήτοι διέγερσιν εις διάπραξιν πλημμελήματος. και δη του τοιούτου του αθέμιτου ανταγωνισμού όπερ προβλέπουν και τιμωρούν τα αρθρ. 3,4, 7 του ν. 146/1914. Ειδικότερων κατά άρθρο 184 ΠΚ τιμωρείται ο δημοσία καθ' οιονδήποτε τρόπον ή πλημμελήματος, δια φυλακίσεως μέχρι τριών ετών. Ως πρόκλησις εν προκυμένω νοητέα πάσα ανακοίνωσις προς άλλους, σκοπούσα να προκαλέση την θέλησιν προς πράξιν ή παράλειψιν, η δε διέγερσις αναφέρεται εις τας υπούλους ενέργειας τας μη αποκαλύπτουσας το σκοπούμενον, ουδέ παροτρυνούνας αμέσως εις την τέλεσιν αυτοπού, ως εν προκειμένω, πλην επιδιωκούσας το αυτό αποτέλεσμα δια του ερεθισμού των μη ωρισμένων προσώπων, προς αγενικώς απευθύνεται, αφιεμένου εις **ΤΑΥΤΑ** του αναπόδραστου πορίσματος περί της οδού την οποίαν δεον ν' ακολουθήσουν ταύτα, ήτοι της τελέσεως του κακούργηματος ή πλημμελήματος. Η τοιαύτη πρόκλησις ή διέγερσις δέον να γίνεται δημοσία. ως είναι *ιδία* η δια του Τύπου τελούμενη τοιαύτη ως και προκειμένω. Προς στοιχειοθέτησιν του εν λόγω αδικήματος αρκεί πρόκλησις ή διέγερσις δημοσία γενομένη ανεξαρτήτως του εάν συνέπεια τούτων διεπράχθη ή μη κακούργημα ή πλημμέλημα. (Τούση - Γεωργίου, Ποινικός Κώδιξ, 1976 υπό το αρθρ. 184 αριθ. 1 και 2. και υπο το αρθρ. 183 αριθ. 3 και 4, Α.Π. 68/1966 εν ΠοινΧρ ΙΣΤ 215).

Κατά τας συνδεδυασμένας εξ άλλου διατάξεως των αρθρ. 1, 3, 4 και 7 του ν. 146/1914 το αδίκημα (πλημμέλημα) του αθέμιτου ανταγωνισμού τελείται δια της τελέσεως οιασδήποτε πράξεως επί σκοπώ ανταγωνισμού τελούμενης, εν οίς και η προσπάθεια προσελκύσεως πελατείας δι' υποσχέσεως παροχής ωρισμένου δώρου, αορίστου αξίας ή τοιαύτης δυσαναλόγου προς το αγοραζόμενον εμπόρευμα. αποσκοπούσης ουχί απλώς εις την διαφήμισιν και διάδοσιν του προϊόντος, αλλά εις την απόσπασιν πελατείας του ανταγωνιστού του υποσχόμενου το δώρο ήτις δύναται να παρασυρθή εκ της εξαγγελίας αυτού κατά προτίμησιν του υπ' αυτού πωλουμένου εμπορεύματος. παραβλέπουσης την ποιότητα αυτού εναντι ετέρων ομοειδών ποιοτικώς ανωτέρων προϊόντων, ήτις εξαγγελία παροχής δώρου γενομένη επί σκοπώ ανταγωνισμού αντίκειται εις τα χρηστά ήθη κατ' αρθρ. 1 του ν. 146/1914 ήτοι το κοινόν περί δικαίου συναίσθημα (Αναστασιάδου. Εμπορικόν Δίκαιον, 1949, τ.Α' σελ. 169 σημ. 3, σελ 170 σημ. 7, Ε.Ε. 12/1966). Όσον αφορά τα πράσινα δελτία δώρων ειδικώτερον, περι ων πρόκειται, εις τε το δημοσίευμα της «Εφημερίδος Παντοπώλων» και την την υπο δημοσίευσιν επανορθωτικήν απάντησιν, εκρίθη ότι δια του συστήματος τούτων δημιουργείται αθέμιτος αύξησις της πελατείας και διόγκωσις καταναλώσεως του διαθέτοντος τοιαύτα πράσινα δελτία έναντι των μη διαθετόντων τοιαύτα εμπόρων λόγω της προσδοκίας του δώρου, συνιστά αθέμιτο ανταγωνισμόν εν τη έννοια του ρηθέντος νόμου (146/1914) εφ' όσον παρακωλύεται ο ελεύθερος ανταγωνισμός των προϊόντων (Ε.Α. 12/1966). Συνεπώς, εφ' όσον δια της ανωτέρω απαντήσεως και δη των ως άνω φράσεων τελείται η αξιόποινος πράξις της διεγέρσεως εις διάπραξιν πλημμελήματος αθέμιτου ανταγωνισμού δέον όπως

διαγράφουν αυτά δημοσιευμένου του λοιπού κειμένου της απαντήσεως.

3β. ΑΠ 940/1995 Τμήμα Α' , ΝοΒ, 1997 σελ 1109

**Προεδρεύων ο κ. Σ. ΣΩΚΡΑΤΕΙΔΗΣ, αντιπρόεδρος
Εισηγητής ο κ. Α. ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, αεροπαγίτης
Δικηγόροι οι κ.κ. Α. Νικολακάκης, Φ. Ραγκούσης, Α. Καραλής**

Προσωπικότητα-Αποζημίωση.- Παράνομη προσβολή προσωπικότητας κατ' ΑΚ57 συνιστά και η χρησιμοποίηση της εικόνας προσώπου για διαφήμιση προϊόντων χωρίς τη συναίνεσή του· η αξίωση όμως αποζημίωσης σε μια τέτοια περίπτωση προϋποθέτει ύπαρξη ζημίας (θετικής ή αποθετικής κατ' ΑΚ 298).

Επειδή κατά το άρθρο 57 §1 εδ. α' ΑΚ, όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον. Παράνομη προσβολή της προσωπικότητας, η οποία κατά την έννοια της διάταξης αυτής απαγορεύεται, συνιστά και η χρησιμοποίηση της εικόνας του προσώπου για εμπορική διαφήμιση προϊόντων χωρίς τη συναίνεσή του. Η απαγόρευση δε αυτή δεν εξαρτάται από την τυχόν προσβολή και άλλων εκφάνσεων του δικαιώματος του προσβαλλομένου στην προσωπικότητά του, όπως η τιμή, υπόληψη κλπ. Περαιτέρω κατά μεν την §2 του ίδιου άρθρου δεν αποκλείεται αξίωση αποζημίωσης κατά τις περί αδικοπραξιών διατάξεις σε περίπτωση προσβολής της προσωπικότητας κατά την §1, κατά δε το άρθρο 298 ΑΚ η αποζημίωση περιλαμβάνει τη μείωση της υπάρχουσας περιουσίας του δανειστή (θετική ζημία) καθώς και το διαφυγόν κέρδος, το οποίο ορίζεται ακολούθως ως εκείνο που προσδοκά κανείς με πιθανότητα σύμφωνα με τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ή τις ειδικές περιστάσεις και ιδίως τα προπαρασκευαστικά μέτρα που έχουν ληφθεί. Η τελευταία αυτή διάταξη είναι δικονομικού χαρακτήρα μόνο κατά το μέρος που επιτρέπει στο δικαστή να στηριχθεί σε πιθανολόγηση της απαίτησης από διαφυγόν κέρδος, ενώ κατά τα λοιπά είναι ουσιαστικού δικαίου και καθορίζει τα στοιχεία στα οποία στηρίζεται η αξίωση του διαφυγόντος κέρδους (ΟλΑΠ 79/1966). Συνίσταται δε το διαφυγόν κέρδος, όπως σαφώς προκύπτει από τη διάταξη αυτή, στη ματαίωση της αύξησης της περιουσίας του ζημιωθέντος, η οποία κατά τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων επρόκειτο να επέλθει και δεν επήλθε εξαιτίας του ζημιολογού γεγονότος. Στην προκειμένη περίπτωση οι ενάγουσες - αναιρεσείουσες, επικαλούμενες με την αγωγή τους κατά τα δεκτά γενόμενα και από το Εφετείο, ότι οι εναγόμενες - αναιρεσίβλητες δημοσίευσαν στο περιοδικό "Ε**» δισέλιδη διαφήμιση των προϊόντων της εμπορικής επιχείρησής της πρώτης εναγομένης, στην οποία είχαν περιλάβει και τις φωτογραφίες τους χωρίς τη συναίνεσή τους, ζήτησαν, μεταξύ άλλων, με την κύρια βάση της αγωγής τους, ως διαφυγόν κέρδος, το ποσό των 900.000 δρχ. η καθεμία από αυτές, το οποίο θα έπαιρναν ως αμοιβή για να δώσουν την άδεια χρησιμοποίησης της φωτογραφίας τους. Η επέλευση όμως του παραπάνω ζημιολογού γεγονότος, δηλαδή η παράνομη δημοσίευση της φωτογραφίας τους για διαφημιστικούς σκοπούς δεν επέφερε, όπως δέχεται το Εφετείο, ματαίωση της αύξησης της περιουσίας τους, αφού κάτι τέτοιο δεν επικαλούνται στην αγωγή τους.

Αντίθετα, σύμφωνα με όσα οι ίδιες εκθέτουν στην αγωγή τους, και αν δεν μεσολαβούσε το ζημιολόγο αυτό γεγονός, δεν θα απεκόμιζαν κανένα κέρδος, γι' αυτό και δεν είναι νόμιμη η αγωγή τους κατά το παραπάνω κεφάλαιο του διαφυγόντος κέρδους. Κρίνοντας έτσι το Εφετείο δεν παραβίασε το άρθρο 298 ΑΚ, η έννοια του οποίου δεν διαφοροποιείται όταν η αδικοπραξία συντελείται με προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας. Κάποιες δε ειδικές διατάξεις για τον προσδιορισμό της αποζημίωσης που συναντώνται στη νομοθεσία για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας, όπως το άρθρο 7 §2 του ν. ΓΥΠΓ/1909 ή το άρθρο 15 §2 του νέου ν. 2121/1993, εκτός του ότι είναι επί ασχέτων θεμάτων, ουδόλως επεμβαίνουν στην έννοια του διαφυγόντος κέρδους κατά το άρθρο 298 ΑΚ, για την παραβίαση του οποίου και μόνο παραπονούνται οι αναιρεσείουσες με το μοναδικό λόγο της αναίρεσής τους. Πρέπει, επομένως, να απορριφθεί ως αβάσιμη η αίτηση αναίρεσης. [Επικυρώνει την 3424/88 ΕφΘ].

4α. ΑΠποιιν 867/1977, ΠΧρ 1978,σελ 148

Προεδρεύων ο αρεοπαγίτης **Ν.Οικονόμου**
Εισηγητής ο αρεοπαγίτης **Σ. Κοσκινάς**

«Έννοια «γεγονότος» επί συκοφαντικής δυσφημίσσεως. –Η βάση του άρθρ. 38 του Α.Ν 1092/1938 απάντησις παρ'ιδιώτου επί γενομένου δημοσιεύματος δεν δημοσιεύεται δωρεάν, η δε καταβολή σχετικών τελών δεν αντίκειται εις τους περί ισότητος ορισμούς του Συντάγματος».

Επειδή, κατά τό άρθρον 363 του ΠΚ., όπερ έχει εφαρμογήν και επί συκοφαντικής δυσφημίσσεως τελεσθείσης δια του τύπου (άρθρον 473 παρ. 2 αριθ. 40 Π.Κ.), εάν εις την περίπτωσιν του άρθρου 362 τό εν αυτω γεγονός είναι ψευδές και ό υπάιτιος ετέλει εν γνώσει της άναληθείας αύτου, τιμωρείται δια τις εν αύτω ποιήσ. Νοείται δ' ώς «γεγονός» όχι μόνον πάσα πράξις και γενικώτερον πάν συγκεκριμένον συμβάν του εξωτερικού κόσμου αναφερόμενον εις τό παρελθόν ή τό παρόν, υποπίπτον εις τάς αισθήσεις και δεκτικόν αποδείξεως, αλλά και πάσα οιαδήποτε συγκεκριμένη σχέσις ή συμπεριφορά αναφερομένη εις τό παρελθόν ή τό παρόν και υποπίπτουσα εις τας αισθήσεις, αντικειμένη δε εις την ήθικην και την εύπρέπειαν, ήτις, εν ανακοινώσει της εις τρίτον, δύναται να βλάβη την τιμην ή την ύπόληψιν άλλου . Έτέρωθεν εφ. όσον ή ανωτέρω πράξις φέρεται τελεσθείσα διά του τύπου εφαρμογήν έχουσι και αι διατάξεις των νόμων 5060/1931 «περι τύπου κτλ» εν συνδυασμφ μετά των τοιούτων των άρθρων 1 και επόμενα του Α.Ν. 1092/1938 «περι τύπου», αίτινες επανήλθαν εν ισχύ δι' άρθρου 2 του Νόμου 10/1975. Έν προκειμένω, ώς προκύπτει εκ του προσβαλλομένου βουλευματος, τουτο δι' ίδιας σκέψεως και δι' αναφοράς εις την πρότασιν του παρ' αύτω εισαγγελέως, εδέξατο ανελέγκτως, ότι έκ της ενεργηθείσης προανακρίσεως και κυρίας ανακρίσεως προέκυψαν τά κάτωθι: Εις την εν Λαρίση εκδιδομένην, υπό του κατηγορουμένου Π.Δ. εφημερίδα «Ε.» και δή εις τά φύλλα αύτής της 29.6. 1976 και 7.7.1976, εδημοσιεύθη, ώς αθλητική είδησις, ότι εις τάς αρχαιρεσίας πρός εκλογήν διοικήσεως της ενώσεως ποδοσφαιρικων σωματείων της πόλεως εξελέγησαν, μέλη της διοικήσεως ώρισμένοι, ους κατωνόμασε και ότι ο αποτυχων υποψήφιος Ν.Μ., δικηγόρος (αναιρεσείων - πολιτικωσ ενάγων), ήσκησεν ενώπιον του ειρηνοδικείου άγωγήν επι

ακυρώσει της αποφάσεως περί εκλογής και εξήτησεν από τό Πρωτοδικεῖον διορισμόν προσωρινῆς διοικήσεως της ενώσεως, εν συνεχείᾳ δε πρὸς τὰ δημοσιεύματα ταυτα εἰς τό φύλλον της 8.7. 1976 ἀνεγράφησαν τὰ ἐξῆς: «Ἡ παράταξις του κ. Μ. πού ἠττήθη στις ἀρχαιρεσίαις της ΕΠΣΛ τη 26.6.1976. . . ἐπίσης τονίσθησαν ὅτι. . . πρέπει νά ὀρισθῆ διοικήσις ἀπό τὰ μέλη του ἰδικου του ψηφοδελτίου (ἀποτυχόντος) γιά νά λυθῆ τό θέμα), ὡσαύτως δ' ἐδημοσιεύθη «δήλωσις» του προέδρου της ΑΕΛ Κ. εἰς ἡν περιείχοντο τὰ κάτωθι «πληροφορηθεῖς ἀπό ρεπορτάζ της εφημερίδος Ε. περί καταθέσεως ἀγωγῆς ἀκυρώσεως των ἀρχαιρεσιῶν της ΕΠΣΛ μή διεξαχθεισῶν νομίμως και. μέ πολλὰς παραλείψεις ὡς πρόεδρος του ΑΕΛ παρακολουθήσας τὰς ἐργασίας της ἀνωτέρω συνελύσεως ἀπ' ἀρχῆς μέχρι πέρατος, δηλαδὴ 8 μ.μ. του Σαββάτου ἕως 2 Π.μ. της Κυριακῆς 27.6.1976, κάνω τὴν δήλωσιν ὅτι αὐταὶ διεξήχθησαν ἐντὸς των νομίμων πλαισίων, χωρὶς παραλείψεις, οἱ δ' ἐκλεγέντες, κατὰ τὴν γνώμην μου ἀποτελοῦν τὴν νόμιμον διοίκησιν της ΕΠΣΛ... Τέλος κάμνω τὴν σύστασιν ὅπως οἱ ἠττηθέντες, κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἀρχαιρεσίας, δεχθῶν με ἰπποτισμόν τὴν μή ἐκλογὴν των και δὲν εἶναι λογικὸν νά προσφεύγῶν εἰς ἕτερα μέσα μὴ ἐξυπηρετοῦντα τό ἀθλημα προκειμένου νά ικανοποιήσῶν προσωπικὰς των φιλοδοξίας». Περαιτέρω τό προσβαλλόμενον βούλευμα ἐδέξατο, ὅτι τὰ ὡς ἀνω δημοσιεύματα, ἀτινα ὁ κατηγορούμενος, ἐκ δημοσιογραφικοῦ καθήκοντος και πρὸς ἐνημέρωσιν των ἀναγνωστῶν της εφημερίδας του μετέφερεν εἰς τὰς στήλας αὐτῆς, δὲν δύνανται νά βλάψῶσι τὴν τιμὴν ἢ τὴν ὑπόληψιν του ἀναιρεσειόντος, και συνεπῶς; δὲν συνιστοῦν συκοφαντικὴν δυσφήμισιν ἢ ἀπλὴν δυσφήμισιν. Οὕτω σκεφθέν τό συμβούλιον των ἐφετῶν, ὀρθῶς. ἐφήρμοσε τα ἄρθρα 362 και 363 Π,Κ. καθόσον πράγματι τα γραφέντα δὲν εἶναι ικανὰ νά βλάψῶν τὴν τιμὴν, ἢτοι τὴν ἠθικὴν ἀξίαν του ἀναιρεσειόντος ἢ τὴν ὑπόληψιν δηλαδὴ τὴν κοινωνικὴν ἀξίαν αὐτοῦ. Ὄθεν εἶναι ἀπορριπτέος, ὡς ἀβάσιμος, ὁ τ' ἐναντία ὑποστηρίζων πρῶτος του ἀναιρετηρίου λόγος, ὅστις, καθ' ὁ μέρος πλήττει τὴν ἀνέλεγκτον περὶ τὴν ἐκτίμησιν των ἀποδείξεων κρίσιν του Συμβουλίου των ἐφετῶν, εἶναι ἀπαράδεκτος. .

Ἐπειδὴ, διὰ του ἀρθρου 37 του Α.Ν. 1092/ 1938, ὀρίζεται, μεταξύ των ἄλλων, ὅτι ὁ διευθυντῆς εφημερίδος ἢ περιοδικοῦ ὁ ἐκδότης και ὁ ἰδιοκτῆτης, ἀνεξαρτήτως πάσης ἄλλης ποινικῆς ἢ ἀστικῆς εὐθύνης, ἡν συνεπάγεται τό δημοσίευμα του φύλλου αὐτοῦ, ὀφείλει ἐπὶ τὴν ἐν αὐτῷ ποινὴν, νά καταχωρῆ δωρεάν πᾶσαν ὑπο δημοσίου ὑπαλλήλου ἢ της ἀρμοδίας ὑπηρεσίας γενομένην ἐπανορθῶσιν ἀναγραφεισῶν ἐν τῇ εφημερίδι ἢ τῷ περιοδικῷ δημοσιεύσεων, ἀναγομένων εἰς πράξεις των καθηκόντων του ὑπαλλήλου, ἀδιακρίτως ἀν τὸ δημοσίευμα προέρχεται ἐκ της διευθύνσεως της εφημερίδος, εἴτε ἐξ οἰουδήποτε τρίτου, κατὰ τὰ λεπτομερέστερον ἐν αὐτῷ. Κατὰ δὲ τὸ ἀρθρον 38 του αὐτου νόμου, πᾶς διευθυντῆς εφημερίδος ἢ περιοδικου, ἢ ἐν ἐλλείψει τούτου ὁ ἐκδότης ἢ ὁ ἰδιοκτῆτης, ὀφείλει ἐπὶ τὴν ἐν αὐτῷ χρηματικὴν ποινὴν, μὴ ἀποκλειομένης πάσης ἄλλης ποινικῆς ἢ ἀστικῆς εὐθύνης και του δικαιώματος της ἀποζημιώσεως του παθόντος, νά καταχωρήσῃ ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἢ ἐν τῷ ἀμέσῳ ἐπομένῳ φύλλῳ ἐὰν δὲν ἐξεδόθη τοιοῦτο πρὸ της παρελεύσεως των τριῶν ἡμερῶν, δι' ὀμοίων τυπογραφικῶν στοιχείων και ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἐν ἡ κατεχωρίσθη τὸ προκαλοῦν ταύτην δημοσίευμα και ἀνευ παρεμβολῶν ἢ παραλείψεων, τὴν ἀπάντησιν παντός ἰδιώτου, φυσικοῦ ἢ νομικοῦ προσώπου, ὀπωςδήποτε κατονομασθέντος ἢ ὑποδειχθέντος ἐν τῷ περιοδικῷ ἢ τῇ εφημερίδι ἐπὶ των διαλαμβανομένων ἐν τῷ σχετικῷ δημοσίευσματι, εἴτε τοῦτο προέρχεται ἐκ της διευθύνσεως εἴτε ἐκ μέρους τρίτου, πᾶσα δὲ παρεμβολὴ ἢ παράλειψις, κατὰ τὴν καταχώρησιν της ἀπαντήσεως, ἐπισύρει τὰς συνεπείαις του ἀρθρου 38 παρ. Ι, κατὰ τὰ λεπτομερέστερον ἐν τούτῳ ὀριζόμενα. Ἐκ του συνδυασμοῦ των διατάξεων τούτων, δι' ὧν γίνεται διάκρισις μεταξύ ἀφ' ἐνός ἐπανορθώσεως δημοσιεύματος ἀνακριβῶς ἀναφερομένου εἰς πράξεις ἢ παραλείψεις των καθηκόντων δημοσίου ὑπαλλήλου ἢ δημοσίας ἀρχῆς περὶ

ης(επανορθώσεως) το άρθρον 37 και αφ' ετέρου απαντήσεως είτε προς επανόρθωσιν ανακριβους δημοσιεύματος, ειτε προς άμυναν κατα δημοσιεύματος, θίγοντος το πρόσωπον του ιδίου ή τινός των οικείων του, έστω και κατά τρόπον μή αξιόποινον, περί υς(απαντήσεως) το άρθρον 38, σαφώς συνάγεται, ότι μόνον επί της πρώτης περιπτώσεως ή δημοσίευσις γίνεται δωρεάν, κατά την παράγραφον 1 του άρθρου 37, ουχί δε και επί της δευτέρας προκειμένου περί της οποίας, το άρθρον 38 δεν επαναλαμβάνει την περί δωρεαν καταχωρήσεως διάταξιν της παραγράφου 1 του άρθρου 37, εξ άλλου δε παραπέμπει, ως παραλλήλως εφαρμοζομένας, μόνον εις τας διατάξεις των εδαφίων 3 ως 6 του άρθρου 37. Η καταβολή δε τελών δια την καταχώρησιν της απαντήσεως δεν αντίκειται ποσως εις τους περί ισότητος, μεταξύ των πολιτών, ορισμους του Συντάγματος, ως άβασίμως υποστηρίζεται δια του δευτέρου στοιχ. δ', λόγου αναιρέσεως. Οθεν ταυτα δεχθέν και το προσβαλλόμενον βούλευμα όρθως ήρμήνευσε και εφήρμοσε τας, ως είρηται, διατάξεις και απορριπτέος ως άβάσιμος ο τ' εναντία υποστηρίζων δεύτερος του αναιρετηρίου λόγος, κατά το υπόλοιπον μέρος του.

4β. ΑΠποιν 920/1977, ΠΧρ 1978, σελ 211

Προεδρεύων ο αρεοπαγίτης **Α. Λιακατάς**
Εισηγητής ο αρεοπαγίτης **Ν. Παπανικολάου**

«Δυσφήμισις.- Ως δεδικοιολογημένον ένδιαφέρον νοείται και το γενικόν, οίον και του δημοσιογράφου, έφ' οσον δεν προκύπτει ότι μοναδικος σκοπός είναι η προσβολή της τιμης του άλλου.-Όρος του αδικήματος παραλείψεως καταχωρίσεως υπο των υπευθύνων έφημερίδος ή περιοδικού της απαντήσεως παντός ιδιώτου εις σχετικόν περί αυτού δημοσίευμα είναι όπως μή υπερβαίνη αυτή την έκτασιν του άνασκευαζομένου».

Επειδή έκ του συνδυασμου των διατάξεων των άρθρων 362 και 363 Π.Κ προκύπτει ότι δια τήν υπόστασιν του άδικήματος τής συκοφαντικής δυσφημήσεως απαιτείται, έκτός άλλων, όπως το περί ου ό ίσχυρισμός ή διάδοσις γεγονός, τό δυνάμενον να προσβάλη την τιμήν ή υπόληψιν άλλου, είναι ψευδές και όπως ο υπαίτιος τελή έν γνώσει τής αναληθείας αυτου. Έξ άλλου έκ του άρθρου 367 Π.Κ. συνάγεται ότι αίρεται ό άδικος χαρακτήρ των πράξεων τής απλής δυσφημήσεως και της έξυβρίσεως (ουχί δέ και της συκοφαντικής δυσφημήσεως), μεταξύ άλλων έν τη διατάξει ταύτη αναφερομένων περιπτώσεων, και όταν αι προσβλητικαι της τιμής ή υπολήψεως άλλου έκδηλώσεις λαμβάνουσι χώραν προς έκτέλεσιν νομίμων καθηκόντων ή χάριν διαφυλάξεως (προστασίας) δικαιώματος ή έξ άλλου δεδικοιολογημένου ένδιαφέροντος, ως τοιούτου νοουμένου ουχί αποκλειστικώς του ιδίου του πράττοντος ένδιαφέροντος, αλλά και του γενικου τοιούτου, ητοι του δημοσίου συμφέροντος, οίον είναι και το ένδιαφέρον και καθήκον του δημοσιογράφου προς έλεγχον της δράσεως των έν τη πολιτεία υπηρεσιων και των πράξεων των ιδιωτων, των στρεφομένων κατά της περιουσίας του Δημοσίου, και προς ενημέρωσιν εν τούτω του κοινου, δεν επέρχεται δέ ή άρσις του άδικου των πράξεων τούτων εάν προκύπτει ότι αύται, ως εκ του τρόπου και των περιστάσεων υφ' ας έλαβον χώραν, μοναδικόν σκοπόν έχουσι την προσβολήν της τιμης του άλλου. Έν προκειμένω, ως προκύπτει εκ του προσβαλλομένου βουλεύματος, τό εκδόν αυτό Συμβούλιον Έφετων δι' ιδίων σκέψεων και δι' άναφορας εις την πρότασιν του παρ' αυτω ΕΙσαγγελέως, όστις αναφέρεται και εις τας αιτιολογίας του πρωτοδίκου βουλεύματος του Συμβουλίου Πλημμελειοδικων, εδέχθη, κατα την άνέλεγκτον περί πραγμάτων κρίσιν

του, ως προκύψαντα εκ της διεξαχθείσης προανακρίσεως, τα κάτωθι περιστατικά. Λόγω υποβολής εις τόν Οικονομικόν Έφορον Μαραθωνος αιτήσεως των ενδιαφερομένων πρὸς μίσθωσιν λατομείου μαρμάρου εκτάσεως 98861 στρεμμάτων εις την περιφέρειάν του, ούτος κατόπιν παραγγελίας του Υπουργου Βιομηχανίας, ανέθεσεν εις τόν εκ των κατηγορουμένων Α.Δ., δημόσιον υπάλληλον, υπηρετούντα παρα τη Οικονομική Έφορία Μαραθωνος, ὡπως διενεργήσῃ διοικητικὴν ἔρευναν πρὸς διαπίστωσιν ἂν ἢ ανωτέρω ἑκτασις ἀνήκει τῷ Δημοσίῳ. Ὁ υπάλληλος ούτος, εργασθεὶς φιλοτίμως, συνέταξε μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐρεύνης λεπτομερῆ εκθεσιν, δι' ἧς ἀπεφάνθη ὅτι ἡ ἑκτασις ἀνήκει εις τὸ Δημόσιον καὶ οὐχὶ εις τοὺς ἀναιρεσειόντας, οἵτινες, ἐνῶ εἶχον ἀγοράσει 3900 μόνον στρέμματα, κατέχουν πλεόν των 60.000 τοιούτων, ὄντες ὡς πρὸς τὴν ἐπίπλεον ἑκτασιν αὐθαίρετοι κάτοχοι δημοσίας εκτάσεως. Βάσει των ἐκτιθεμένων ἐν τῇ προδιαληφθείσῃ εκθέσει καὶ ἐξ ἀφορμῆς ἐγγράφου του Γ.Τ. πρὸς τόν Ὑφυπουργόν Γεωργίας, δι' οὐ ἐζητεῖτο ὡπως ἐνδιαφερθῇ δια τὴν διευθέτησιν του ἀναφύεντος ζητήματος, διότι, ἐκτὸς ἄλλων λόγων, οἱ ἀναιρεσειόντες εἶναι «ενθερμοὶ υποστηρικταὶ κόμματος κλπ.», ἐγένοντο τα σχετικά δημοσιεύματα εις τὴν εφημερίδα «Ε.» κατὰ τὰς 16, 17 καὶ 18 Σεπτεμβρίου 1976, εις τα ὅποια ἀναφέρονται τα ἐκ τῆς ἐρεύνης του Δ. διαπιστωθέντα καὶ αἱ προσβλητικαὶ τῆς τιμῆς καὶ υπολήψεως των ἀναιρεσειόντων εκφράσεις καὶ δη ὅτι καταβάλλεται προσπάθεια νὰ σωθῇ ὁ «μεγαλοτσιφλικός», δηλαδή ὁ εις των ἀναιρεσειόντων μηνυτων, ὅτι κατεπατήθησαν ὑπὸ των μηνυτων μεγάλαι εκτάσεις ἀνήκουσαι εις τὸ Ἑλληνικόν Δημόσιον, ὅτι υφίσταται «μεγάλο σκάνδαλο, μεγάλο ρουσφέτι» κλπ. Περαιτέρω τὸ ἐκδόν τὸ προσβαλλόμενον βούλευμα συμβούλιον ἐδέχθη ὅτι ἐφ' ὅσον τὸ περιεχόμενον των δημοσιευμάτων ἐλήφθη ἐκ τῆς ανωτέρω υπηρεσιακῆς εκθέσεως καὶ ἐγένετο μνεῖα εις αὐτὰ τῆς τοιαύτης προελεύσεως του περιεχομένου των, δὲν πρόκειται περὶ ψευδων γεγονότων, καταχωρισθέντων ἐν τῇ εφημερίδι ἐν γνώσει τῆς ἀναληθείας των καὶ συνεπὼς δὲν στοιχειοθετεῖται ἀδίκημα συκοφαντικῆς δυσφημῆσεως. Ἐπὶ τῇ βάσει των ανωτέρω καὶ των δεκτων ἐπίσης γενομένων ὑπὸ του Συμβουλίου ὅτι εις τα δημοσιεύματα α) ἐξετίθεντο παραλλήλως καὶ αἱ ἀπόψεις των ἀναιρεσειόντων περὶ τῆς προβαλλομένης ὑπ' αὐτων κυριότητος ἐπὶ τῆς ανωτέρω μνημονευομένης εκτάσεως καὶ β) ἐγένετο μνεῖα ὅτι τὸ ἀρμόδιον γνωμοδοτικόν συμβούλιον ἀπεφάνθη (δια πλειοψηφίας μίας ψήφου) ὡπερ των ἀπόψεων των ἀναιρεσειόντων, ἔκρινε τὸ αὐτὸ Συμβούλιον ὅτι αἱ του ἀνω περιεχομένου δημοσιεύσεις ἐγένοντο ἐκ δημοσιογραφικοῦ καὶ μόνον καθήκοντος καὶ ἐκ δεδικοιολογημένου ενδιαφέροντος πρὸς ἐνημέρωσιν του κοινου καὶ ὅτι, ὡς ἐκ του τρόπου καθ' ὃν ἐγένοντο αὐταί, ἐκ τῆς διατυπώσεως του περιεχομένου καὶ των συνοδευουσων αὐτὰς, ὡς ἀνω, συνθηκων καὶ περιστάσεων, δὲν προέκυψε σκοπὸς ἐξυβρίσεως, ἦτοι τοιούτος κατατείνων εἰδικῶς εις τὴν προσβολὴν τῆς τιμῆς ἢ τῆς υπολήψεως των ἀναιρεσειόντων, καὶ ἐπομένως αἱ δια τους ἀναιρεσειόντας διατυπωθεῖσαι δυσμενεῖς εκφράσεις δὲν συνιστῶσιν ἀδίκον πράξιν. Ἀποφηνάμενον μετὰ ταῦτα τὸ Συμβούλιον; δι' επικυρώσεως του ὁμοίως ἀποφανθέντος πρωτοδίκου βουλευματος, ὡπως μὴ γίνῃ κατηγορία κατὰ των ἑπτα πρώτων κατηγορουμένων (πλὴν του Α.Δ.), ἐλλείπει ἀποχρωσων ἐνδείξεων, ἐπὶ τῇ δι' ἣν κατηγορήθησαν πράξει τῆς συκοφαντικῆς δυσφημῆσεως δια τοῦ τύπου, ὡς ἐλλείποντος ἀπαραιτήτου στοιχείου αὐτῆς, ἢ ἐπὶ ἑτέρα κατα μετατροπὴν πράξει κατα τῆς τιμῆς (ἀπλή δυσφημῆσει ἢ ἐξυβρίσει), ὡς συντρεχόντων των κατα τὸ ἄρθρον 367 Π.Κ. ὁρων ἄρσεως του ἀδίκου αὐτῆς, ὀρθῶς ἐφήρμοσε καὶ ἡρμήνευσε τὰς διαληφθείσας ουσιαστικὰς ποινικὰς διατάξεις, ὁ δὲ περὶ του ἐναντίου ἐκ του ἄρθρου 484 περ. 1 ἐδ. β' Κ.Π.Δ. λόγος ἀναιρέσεως ἀμφοτέρων των αιτήσεων εἶναι ἀπορριπτέος ὡς ἀβάσιμος. Ὁ αὐτὸς λόγος, καθ' ὅσον πλήττει τὴν μὴ υποκειμένην εις τὸν ἔλεγχον του, Ἀρείου Πάγου περὶ των ὡς ἀνω πραγματικων γεγονότων κρίσιν του Συμβουλίου, εἶναι

άπορριπτέος ως άπαράδεκτος.

Έπειδη εκ του συνδυασμού των διατάξεων των άρθρων 38 και 37 παρ. 3 του Α.Ν. 1092/ 1938 «περί τύπου», οστις επανετέθη εν ισχύι δια του νόμου 10/1975, σαφως προκύπτει ότι απαραίτητος όρος υπό του πρώτου των άρθρων τούτων προβλεπομένου ποινικού αδικήματος, της παραλείψεως καταχωρίσεως υπό των υπευθύνων εφημερίδος η περιοδικού της άπαντήσεως παντός ιδιώτου εις τό σχετικόν περί αυτού δημοσίευμα, είναι όπως τό άπαντητικόν δημοσίευμα μη υπερβαίνει την εκτασιν του άνασκευαζομένου δημοσιεύματος, όποτε υφίσταται σχετική υποχρέωσις. Όθεν, δεχθέν τό Συμβούλιον ότι τό δημοσίευμα, εις ό περιείχετο ή έγγραφος άπάντησις των αναιρεσιόντων, είχε μεγαλυτέραν έκτασιν του ανασκευαζομένου δημοσιεύματος καί ως εκ τούτου δεν υφίστατο υποχρέωσις των κατηγορουμένων καταχωρίσεως εν τη εφημερίδι της απαντήσεως και δεν στοιχειοθετείται τό εκ της παραλείψεως δημοσιεύσεως αυτής ως άνω αδίκημα, άποφηνάμενον δέ μετά ταυτα, δι' επικυρώσεως του πρωτοδίκου βουλευματος, όπως μη γίνη κατηγορία επί τω άδικήματι τούτω ελλείψει άποχρωσων ένδείξεων, δεν παρεβίασε τας προδιαληφθείσας ουσιαστικας ποινικας διατάξεις των άρθρων 38 καί 37 παρ. 3 του Α.Ν. 1092/1938, ό δέ περί του άντιθέτου εκ του άρθρου 484 παρ. 1 έδ. β' ΚΠΔ. λόγος αναιρέσεως αμφοτέρων των αιτήσεων είναι απορριπτέος ως άβάσιμος. Ό αυτός λόγος, καθ' όσον πλήττει τήν άνέλεγκτον περί του ως άνω πράγματος κρίσιν του Συμβουλίου ως προς την εκτασιν του άπαντητικού δημοσιεύματος, είναι απορριπτέος ως άπαράδεκτος.

5. Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Intracom-νόμος **(<http://lawdb.intrasoftnet.com>)**

α)586/1992 ΠΛΗΜΜ ΘΕΣΣΑΛ (121434): Συκοφαντική δυσφήμιση δια του τύπου

β)1680/1995 ΔΠΡ ΑΘ (131482) :Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης, φύση και αρμοδιότητες οργάνου

γ)954/1999 ΕΦΠειρ(287872):Προσβολή της προσωπικότητας μέσω μετάδοσης της εικόνας προσώπου –δικαιώματα του προσώπου που προσβάλλεται

δ)6519/2001 ΕΦΑΘ(310373):Τηλεοπτικοί σταθμοί και ευθύνη αποζημίωσης σε περίπτωση προσβολής της προσωπικότητας ατόμου από τηλεοπτική εκπομπή

6. Αποφάσεις ΕΣΡ

Δες Καρακώστας, προσωπικότητα και τύπος, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ 309

Δ) ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A) Συγγράμματα

1. Ανδρουλάκης Νικόλαος, Ποινικόν Δίκαιον, Ειδικό μέρος, Εγκλήματα κατά της τιμής Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα 1974
2. Βενιζέλος Ευάγγελος, Το Αναθεωρητικό Κεκτημένο, Αθήνα- Κομοτηνή 2002
3. Γεωργιάδης Απόστολος, Γενικές αρχές αστικού δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή 2002
4. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, 1989
5. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Ενημέρωση 2002, Αθήνα-Κομοτηνή 2002
6. Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005
7. Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα-Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου Τόμος ΙΙΙ, Ι Έκδοση, Αθήνα 2004
8. Δημητρόπουλος Γ. Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τόμος ΙΙΙ-Ημ.Β', Αθήνα 2005
9. Καράκωστας Γιάννης, Προσωπικότητα και Τύπος, Νομική Θεώρηση ενός δεοντολογικού ζητήματος Τρίτη έκδοση, Αθήνα-Κομοτηνή 2000
10. Καράκωστας Κ. Ιωάννης, Το Δίκαιο των Μ.Μ.Ε, Αθήνα-Κομοτηνή 2003
11. Κική Γιάννα, Η Ελευθερία των Οπτικοακουστικών Μέσων (υπό το πρίσμα της Συνταγματικής Αναθεώρησης του 2001), Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003

12. Κονταξής, Τύπος και Δίκαιο, 1989

13. Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Ο Νέος Συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001, Αθήνα-Κομοτηνή 2002

14. Φίλιας Ι. Βασίλειος, Το Συνταγματικόν Δικαίωμα της Ελευθεροτυπίας, Αθήναι 1966

Β) Νομικά περιοδικά

1. Αρμενόπουλος, 1996, σελ. 495
2. Ελληνική Δικαιοσύνη, 1997, σελ. 941
3. Νομικό Βήμα, 1976, Έτος 24ο
4. Νομικό Βήμα, 1997, σ. 1109
5. Νομικό Βήμα 1999, σελ. 1438
6. Ποινικά Χρονικά 1978/211 και 1978/148

Γ) Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών INTRACOM-NΟΜΟΣ
<http://lawdb.intrasoftnet.com>

Ε) ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

α.ν ή αν.ν	Αναγκαστικός νόμος
ΑΕ	Ανώνυμη Εταιρεία
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
αρ.	άρθρο
Αρμ.	Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	Αρχείο Νομολογίας(περιοδικό)
Βλ.	βλέπε
δηλ.	δηλαδή
εδ.	εδάφιο
Ειρ.	Ειρηνοδικείο
ΕισΑΠ	Εισαγγελέας ΑΠ
ΕισΝΑΚ	Εισαγωγικός νόμος ΑΚ
ΕισΝΚΠολΔ	Εισαγωγικός νόμος ΚΠολΔ
ΕισΠρ	Εισαγγελέας Πρωτοδικών
ΕλλΔνη	Ελληνική δικαιοσύνη(περιοδικό)
επ.	επόμενα
ΕΣΡ	Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης
Εφ	Εφετείο
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
ΕφΘεσ	Εφετείο Θεσσαλονίκης
ΕφΠειρ	Εφετείο Πειραιά
κ.ά	και άλλα ή και άλλοι
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΜΜΕ	μέσα μαζικής ενημέρωσης
ΜΠρ	μονομελές Πρωτοδικείο

ν.	νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα(περιοδικό)
ΝΠ	νομικό πρόσωπο
ΝΠΔΔ	νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου
ΟΛΑΠ	ολομέλεια ΑΠ
ΟΛΣΤΕ	ολομέλεια Συμβουλίου της Επικρατείας
π.χ	παραδείγματος χάρη
παρ.	παράγραφος
ΠΔ	προεδρικό διάταγμα
ΠειρΝομολ	Πειραϊκή νομολογία(περιοδικό)
περ.	περίπτωση
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠολΠρΑθ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών
ΠΠρ	Πρόεδρος Πρωτοδικών
Πρ	Πρωτοδικείο
ΠΧρ	Ποινικά Χρονικά(περιοδικό)
Σ	Σύνταγμα
σελ.	σελίδα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
τευχ	τεύχος
ΤοΣ	το Σύνταγμα(περιοδικό)
Υπεράσπιση	(περιοδικό)
ΦΕΚ	Φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
ΦΠ	φυσικό πρόσωπο